

HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞLARINDA İLAHİ YARDIM

İSRAFİL BALCI*

Divine Assistance in Prophet Muhammad's Wars

Abstract: As is well known there had been some wars such as Badr, Uhud and Dich wars in the time of the Prophet Muhammad. While Muslims had been gaining great successes in some of these wars, they had been failed in some of them also. In the light of some Qur'anic verses concerning these wars it has been argued that the successes in these wars are due to Allah's divine assistance. Since according to this argument Allah has sended His angels in order to support Muslims against infidals in these wars. But on the other hand it is pointed out that failures in these wars, too, were due to Muslims' own faults. It seems to us that there is a controversy in these two argument. Since by depending on some of the Qur'anic verses on the one hand it argued that in some wars which Muslims were succesful Allah assisted Muslims by sending His angels, on the other hand in some wars which Muslims were not succesful Allah did not send His angels to support Muslims. By taking into account this controversy in this article it is dealt with the issue of divine assistance in its whole dimensions by questioning its possibility and limits.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı [ibalci@omu.edu.tr].

Key Words: Divine assistance, Badr, Uhud, Dich.

Özet: Hz. Peygamber döneminde Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn gibi önemli savaşlar yapılmıştır. Bu savaşların bir kısmında Müslümanlar büyük başarılar kazanırken, bir kısmında da bozguna uğramışlardır. Kur'an âyetlerine yansıyan açıklamalara göre, kazanılan başarıların Allah'ın yardımıyla gerçekleştiğine işaret edilir ve meleklerle ordular gönderilerek Müslümanların desteklendiklerine vurgu yapılır. Bunun yanı sıra kaybedilen başarıların da Müslümanların kendi tutumlarının bir neticesi olduğuna işaret edilir. Kur'an âyetlerine yansıyan açıklamalar bu çerçevedeyken Müslümanlar kazanılan zaferlerin Allah'ın yardımı sayesinde gerçekleştiğine inanırken meleklerin fiili olarak savaştıklarını düşünürler. Ancak kaybedilen savaşlarla ilgili olarak ilahi yardım konusunda tatmin edici bir açıklama getirilmemiştir. Bu makalede Kur'an âyetlerine yansıyan ve Hz. Peygamber'in savaşlarında gerçekleştiğine işaret edilen ilahi yardımın boyutları, olabilirliği ve bu konuda Kur'an'ın belirlemiş olduğu esaslar irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İlahi yardım, Bedir, Uhud, Hendek.

Giriş

Yirmi üç yıllık risaletin son on yıllık Medine döneminde Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn olmak üzere irili ufaklı birtakım savaşlar yapılmıştır. Bu savaşların her birisi İslâm toplumunun geleceğiyle ilgili önemli birer dönüm noktası niteliğindedir. İsmi geçen savaşların önemi Kur'an âyetlerine bile yansımış ve bu âyetlerin bir kısmında Müslümanlara ilahi yardım yapıldığına işaret edilmiştir.¹ Âyetlere yansıyan açıklamaların bir kısmında Müslümanların meleklerle veya görünmeyen ordularla desteklendiklerine işaret edilir. Ayrıca düşman sayısının az gösterilmesi, buna mukabil Müslümanların sayısının düşman gözünde kalabalık gösterilmesi, Müslümanların içlerindeki tedirginliğin ve susuzluk korkusunun giderilmesi için yağmur yağdırılması gibi birtakım yardımlardan söz edilmektedir. Meleklerin yardımıyla ilgili bazı sayısal değerlerden bahsedilmesi ve yine anlatımlardaki mecazi ifadeler nedeniyle yapılan ilahi yardımın maddi veya manevi olup-olamayacağı konusunda görüş farklılık-

¹ Hz. Peygamber'in savaşlarına işaret eden âyetler için bkn. Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an; Sistematik Kur'an Fihristi, Fecr*, Ankara 2006, 648-658.

ları ortaya çıkmıştır. Her ne kadar âyetlerde işaret edilen ilahi yardımın manevi boyutlu olduğuna vurgu yapılmışsa da, özellikle rivayetlere yansıyan bilgilere göre sözü edilen ilahi yardımın maddi boyutlu olduğuna dair anlatımlar daha ağırlıklıdır. Hatta bu anlatımlar bazen abartılı tasvir-
lere bile dönüşmüştür. Aynı zamanda bu rivayetlerin etkisinde kalan kimi müfessir veya İslâm alimleri genelde yapılan yardımın maddi bo-
yutlu olduğuna dair görüş beyan etmişlerdir. Ancak özellikle müfessirler rivayetlerdeki bilgilerle âyetlerdeki gerçekleri açıklamaya çalışırken zorlanmışlar ve tatmin edici açıklamalar getirememişlerdir.

Her savaş gibi Hz. Peygamber'in yapmış olduğu savaşlar da, kuşku-
suz evrensel yasaların iki taraf için geçerli olduğu bir siyasal vasatta ger-
çekleşmiştir. Ancak evrensel ilkelerin yanı sıra, Kur'ân âyetlerindeki anla-
tımlara bakıldığında Hz. Peygamber'in savaşlarında ilahi iradenin bir
şekilde müdahalesinden söz edilmektedir. Bu müdahalenin sınırlarının
hangi boyutta olup olamayacağı sorunu bir tarafa, böyle bir müdahalenin
gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de tartışılması gereken bir konudur. Her
şeyden önce fiziki yasaların hakim olduğu bir mücadele için ilahi müda-
haleden söz edilmesi önemli bir konudur. Gerçi her ne kadar Kur'ân Hz.
Peygamber'in risaleti için bahsetmese de, fiziki yasalara aykırı olarak
geçmiş peygamberlerle ilgili bir çok mucizeden söz eder. Fiziki yasalara
aykırı olarak onun savaşlarında ilahi müdahalenin gerçekleşip gerçək-
leşmediğini irdelemek tartışılması gereken konulardan birisidir. Bu araş-
tırma Kur'ân âyetlerine yansıyan yönüyle Hz. Peygamber'in savaşlarında
ilahi yardımın mahiyetini ve olabilirliğini sorgulayacaktır. Öncelikli refe-
ranslarımız Kur'ân âyetleri olacağı için, çalışmanın ana eksenini Kur'ân
verileri oluşturacaktır. Bunun yanı sıra siyer, hadîs ve tefsîr kaynakların-
daki veriler de yine başvuracağımız referanslarımız arasındadır. Bunların
haricinde yeri geldiğinde çağdaş çalışmalar veya araştırmalara müracaat
edilecektir.

Hız. Peygamber'in Savaşlarında İlahi Yardıma İlişkin Âyetler

Enfâl suresi dikkatle incelendiğinde burada Bedir savaşının başlangıcın-
dan sonuna kadar hemen her aşamasında ilahi iradenin bir şekilde mü-

dahalesinin veya yardımının olduğunu görebilmek mümkündür. Bu mücadeleye sırasında Müslümanlara ilahi yardım yapıldığına işaret eden âyetlerde şu açıklamalar yer almaktadır:²

Hani müşriklerle Bedir’de savaşmak zorunlu hale gelince siz yardım için Rabbinize yakarmıştınız. O da, bu yakarışınıza ‘Ben size ardı ardına inecek bin meleklerle yardım edeceğim’ diye karşılık vermişti.³ Allah bu yardımı size sırf müjde olsun ve böylece kaygı dolu gönülleriniz yatışıp huzur bulsun diye yapmıştı. Bilesiniz ki, zafer garantili yardım ancak Allah’tan gelir. Şüphesiz Allah üstün kudret sahibidir. Her buyruğu ve fiili mutlak isabetlidir.⁴ Bedir’de savaşmadan önceki gece gözünüze uyku girmediği için, Allah o zaman da lütfüyle tevecüh buyurup gönlünüze sükûnet ve güven duygusu bahşetmek üzere sizi hoş ve hafif bir uykuya daldırmıştı. Ayrıca sizi hem arınmak hem de şeytani vesveselerden kurtarmak ve böylece cesaretinizi artırarak savaş meydanında daha sağlam durmanızı sağlamak için üzerinize gökten yağmur yağdırmıştı.⁵ Yine o zaman Rabbin meleklerle şöyle vahyetmişti: ‘Ben sizinle beraberim. Haydi, mü’minleri yüreklendirin. Ben, o kâfirlerin gönüllerine korku salacağım. Haydi, onların boyunlarını vurun, parmaklarını kırın, tamamen etkisiz hale getirin.’⁶ Evet bunun böyle olması gerekiyordu. Çünkü o müşrikler Allah’a ve elçisine karşı çıkıp meydan okudular...⁷

Bedir savaşında Müslümanlara yapılan ilahi yardımın mahiyetiyle ilgili Kur’ân bu verileri sunmaktadır. Benzer bir yardımın Uhud savaşında da yapıldığına işaret edilmektedir. İlgili âyetlerde şu açıklamalar yer almaktadır:

İşte o gün çarpışma sırasında içinizden iki gurup paniğe kapılıp dağılmanın eşiğine gelmişti. Oysa Allah onların velisi ve yardımcısıydı. Böyle bir durumda mü’minler sadece Allah’a güvenmeliydiler.⁸ Nitekim siz oldukça zayıf bir durumdayken Allah size Bedir savaşında yardım etmişti. O halde Allah’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde

² Âyet mealleri için bkn. Mustafa Öztürk, *Kur’ân-ı Kerîm Meali*, Otto, Ankara 2008.

³ 8. Enfâl, 9.

⁴ 8. Enfâl, 10.

⁵ 8. Enfâl, 11.

⁶ 8. Enfâl, 12.

⁷ 8. Enfâl, 13.

⁸ 3. Âl-i İmrân, 122.

olun ve böylece ona minnettarlığınızı gösterin.⁹ Hani sen inananlara şöyle demiştin: 'Birbiri ardınca gönderilecek üç bin melekle Rabbini-
zin size yardım etmesi yetmez mi?'¹⁰ Elbette ki, şayet siz zorluklara
direnir ve emre itaatsizlikten sakınırsanız, düşman şu an bile üzerini-
ze gelse rabbiniz siz özel işaretleri bulunan beş bin melekle yardım
edecektir.¹¹ Allah bu yardımı sadece size bir müjde olsun ve böylece
gönülleriniz rahatlayıp huzur bulsun diye yaptı. Zafer kazandıran
yardım ancak o üstün kudret sahibinden, her şeyi yerli yerince yapan
Allah'tan gelir.¹² Allah bu yardımı, aynı zamanda kâfirlerden bir
kısmını ortadan kaldırmak yahut tam anlamıyla hezimeye uğratmak,
diğerlerinin de büyük bir hayal kırıklığına uğramış ve hiçbir şey elde
edememiş bir vaziyette çekip gitmelerini sağlamak için yaptı.¹³ Ey
peygamber! Sen o müşriklerin akıbetine ilişkin hüküm verme yetkisi-
ne sahip değilsin. Allah dilerse onları bağışlar, dilerse azap eder. Doğ-
rusu onlar kendilerine yazık eden kimselerdir.¹⁴

Hendek savaşı sırasında inen ve bu savaşla ilgili birtakım mesajlar
içeren âyetlerde Müslümanlara ilahi yardım yapıldığından söz edilmek-
tedir. Bu âyetlerde yapılan yardıma ilişkin şu açıklamalar yer almaktadır:

85

OMÜİFD

Ey mü'minler! Hani bir dizi kabilelerden oluşan ordular üzerinize
geldiğinde Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Onların üzerine şid-
detli bir fırtına ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah si-
zin her yapıp ettiklerinizi görüp gözetmektedir.¹⁵ O kâfirler (Hendek
savaşında) sizin bulunduğunuz yerin hem yukarı tarafından hem de
aşağı tarafından akın etmişlerdi. İşte o an gözlerin yerinden fırlayıp
yürekerin ağızlarına geldiği andı. Öyle bir an ki, Allah'ın ne yapacağı
hakkında olmadık düşüncelere kapılmaya başlamıştınız.¹⁶ İşte o sıra-
da mü'minler adamakıllı bir şekilde sınıdılar ve gerçekten çok sar-
sıldılar.¹⁷ O sırada münafıklar ve kalplerinde inanç problemi olanlar
'Allah ve elçisi bizi sadece boş vaatlerle avuttu' diyorlardı.¹⁸ Bu arada

⁹ 3. Âl-i İmrân, 123.

¹⁰ 3. Âl-i İmrân, 124.

¹¹ 3. Âl-i İmrân, 125.

¹² 3. Âl-i İmrân, 126.

¹³ 3. Âl-i İmrân, 127.

¹⁴ 3. Âl-i İmrân, 128.

¹⁵ 33. Ahzâb, 9.

¹⁶ 33. Ahzâb, 10.

¹⁷ 33. Ahzâb, 11.

¹⁸ 33. Ahzâb, 12.

bir kısmı ise 'Ey Medineliler! Burada düşmana karşı koyamazsınız, derhal evlerinize dönün' diyordu. Onlardan diğer bir gurup ise 'Evlerimiz korumasız' gerekçesiyle peygamberden izin istemişlerdi. Oysa onların tek amacı cepheden kaçmaktı.¹⁹

Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının yanı sıra Huneyn savaşı sırasında da Müslümanlara ilahi yardım yapıldığına işaret edilmiştir. Özellikle Tevbe suresinin 25 ve 26. âyetlerinde bu savaşta yapılan yardımla ilgili şu açıklamalar yer almaktadır:

Doğrusu Allah size bir çok savaş alanında ve elbette Huneyn savaşında da yardım etti. Hani hatırlarsınız, o savaşta sayıca kalabalık oluştunuz sizi böbürlendirmişti, ancak kuru kalabalığın size hiçbir faydası olmamıştı. Hatta olanca genişliğine rağmen savaş meydanı size dar gelmişti ve sonra da bozguna uğrayıp geri çekilmiştiniz.²⁰ Derken Allah, elçisinin ve Müslümanların gönüllerine güven duygusu aşıl原因an rahmetini lütfetmiş, ayrıca sizin görmediğiniz ordular göndermiş ve böylece o kâfirlerin cezasını vermişti. İşte bu, kâfirlerin cezasıydı.²¹

86

OMÜİFD

Bütün bu âyetlerdeki açıklamalardan sonra, Hz. Peygamber'in görünmeyen ordularla desteklendiği ve düşman karşısındaki korku ve terdirginliğinin giderilmesi için gönlüne güven duygusunun verildiği konusuna Tevbe suresinin 40. âyetinde de işaret edilmiştir. İlgili âyette şu açıklamalar yer almaktadır:

Eğer siz peygambere yardım etmezseniz, unutmayın ki Allah ona yardım edecektir. Tıpkı, müşrikleri onu Mekke'den sürüp çıkardıkları zaman ona yardım ettiği gibi. Nitekim o, mağaraya sığınan iki kişiden birsiydi ve o sırada yol arkadaşını 'Tasalanma, çünkü Allah bizimle beraberdir' diyerek teselli ediyordu. Derken Allah rahmetinin eseri olarak ona bir güve duygusu telkin etti. Onu sizin görmeyeceğiniz güçlerle destekledi. Böylece kâfirlerin davasını alçaltmış oldu. En yüce dava Allah'ın birliği davasıdır. Şüphesiz Allah üstün kudret sahibidir. Her buyruğu ve her fiili mutlak isabetlidir.²²

¹⁹ 33. Ahzâb, 13.

²⁰ 9. Tevbe, 25.

²¹ 9. Tevbe, 26.

²² 9. Tevbe, 40.

Hız. Peygamber'in savaşlarındaki ilahi yardıma ilişkin Kur'an-ı Kerim'in çizdiği ana çerçeve yukarıda işaret edilen âyetlerin muhtevasıyla sınırlıdır. Dikkat edileceği üzere âyetlerin hiçbirisinde maddi yardımdan değil, daha çok yardım edileceği vaadinden söz edilmektedir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse, âyetlerde vurgulanan yardım psikolojik yönden Müslümanları motive etmeye yöneliktir. şunu da hatırlatalım ki, az önce işaret edilen son âyet bir savaşla ilgili olmayıp Hız. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Sevr Dağı'ndaki mağaraya sığındığı zaman müşriklerin onu ve yol arkadaşı Ebû Bekir'i takibi sırasında yaşananlarla alakalıdır. Ancak o sırada Hız. Peygamber'e Allah tarafından yardım yapılmasına işaret edilmesi ve bu yardımın mahiyeti hakkında bilgi verilmesi bakımından dikkate değerdir. Bu âyette sözü edilen yardımla savaşlarda yapılan yardım arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Dikkat edileceği üzere savaşlardaki yardım ile buradaki yardım arasında bir benzerlik vardır. Her iki yardımda da görünmeyen ordulardan bahsedilmektedir. Oysa hicret sırasında Hız. Peygamber herhangi bir orduyla karşılaşmadığına göre, demek ki buradaki yardım için kullanılan 'görünmeyen ordular' ifadesi tıpkı savaşlardaki yardımı kast eden ifadelerde olduğu gibi, mecazi anlamda bir yardımdır. Bir başka ifadeyle bu yardım, manevi destek anlamındadır.

Bedir Savaşı ve İlahi Yardımı

Başta Bedir savaşı olmak üzere, Hız. Peygamber'in savaşlarında en sık vurgulanan yardım şekli Müslümanların görünmeyen ordularla veya meleklerle desteklendiklerine ilişkin açıklamalardır. Enfâl sûresinde bu savaşla ilgili bir çok detay yer almaktadır. İlgili âyetlerdeki anlatımlar göz önünde bulundurulduğunda adeta savaşın başlangıcından sonuna kadar geçen hemen her aşamada ilahî iradenin bu mücadelede bir şekilde müdahale ettiğini görebilmek mümkündür. Kur'an-ı Kerim savaşın sebebine ilişkin herhangi bir gerekçeden söz etmez, ancak Enfâl suresinin 5 ve 6. âyetlerindeki ilahi buyruk dikkate alındığında, bu savaşın aynı zamanda ilahi iradenin bir tecellisi olarak gerçekteştiğini söylemek mümkündür. Dikkat edileceği üzere ilgili âyetlerde şu açıklama yer almaktadır: '*Rabbin*

seni hak yolunda savaşmak için sefere çıkardığında kimileri bundan nasıl hoşlanmadılarsa, gerçek ortaya çıktıktan sonra da, sanki sen onları göz göre göre ölüme sürüklüyormuşsun gibi, seninle tartışmaktan geri durmadılar'.²³ Âyette geçen 'Rabbin seni hak yolunda savaşmak için sefere çıkardığında' ifadeleri, Hz. Peygamber'in savaşmak amacıyla yola çıktığına işaret olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla henüz savaşın başlangıcından itibaren ilahi iradenin Hz. Peygamber'i yönlendirmesi söz konusudur. Buna mukabil rivayetlerde savaşın somut sebebi olarak Şam'dan Mekke'ye dönmekte olan Ebû Süfyân başkanlığındaki Kureyş kervanını takip gösterilir.²⁴

88
OMÜİFD

Takep edildiğini haber alan Ebû Süfyân Mekke'den yardım istemiş ve yakalanmamak için yolunu Kızıl Denizi tarafına çevirmişti.²⁵ Bu kervanı takip eden Hz. Peygamber'in ordusuyla kervana yardım amacıyla yola çıkan Kureyş ordusu Bedir'de karşı karşıya gelmiştir.²⁶ Ancak iki taraf başlangıçta burada karşılaşacaklarından haberdar değildi. Konuyla ilgili âyette bu gerçek şöyle dile getirilmiştir: 'Şayet siz düşman ordusuyla nerede ve ne zaman karşılaşmak gerektiğine dair birbirinizle sözleşmiş olsaydınız, asla görüş birliğine varamazdınız. Fakat Allah olması mukadder olan hükmünü gerçekleştirmek için savaşın yer ve zamanını kendi iradesine göre belirledi ki, bu savaşta can verecek olanlar ilahî iradenin açık bir müdahalesiyle can verdiğini görsün, hayatta kalacak olanlar da yine o iradenin tecellisini görerek yaşasın'.²⁷ Dikkat edileceği üzere âyette iki tarafın buluşmasının Allah'ın takdiriyle gerçekleştiğine işaret edilmiştir. Öte yandan bir önceki âyette geçen 'Rabbin seni hak yolunda savaşmak için sefere çıkardığında'²⁸ ifadesi, başlangıçtan itibaren Hz. Peygamber'in savaş amacıyla yola çıkarıldığını imlemekte-

²³ 8. Enfâl, 5-6.

²⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut 1984/1404, I, 27; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr., Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mısır 1963/1383, II, 450; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru's-Sadr, Beyrut, t.y., II, 24; Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Dâru'l-fikr, Beyrut 1996/1417, I, 344; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, t.y., II, 270

²⁵ İbn Hişâm, II, 450; İbn Sa'd, II, 24; Belâzurî, I, 347; Taberî, *Târîh*, II, 270.

²⁶ İbn Hişâm, II, 440; Vâkıdî, I, 20-21, 28; İbn Seyyidî'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser fi Funûnu'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., I, 242.

²⁷ 8. Enfâl, 42.

²⁸ 8. Enfâl, 5.

dir. Buna mukabil rivayetlerde savaşın görünürdeki sebebi olarak kervan takibi gösterilmiştir. Öte yandan bu buluşmanın Allah'ın takdiriyle gerçekleştiği hususu yine değişik âyetlerde de vurgulanmıştır.²⁹

Rivayete göre iki taraf Bedir savaşında karşı karşıya gelince Hz. Peygamber Kureyş ordusunun kendilerinden üç kat daha fazla olduğunu gördü ve ciddi bir endişeye kapıldı.³⁰ Doğal olarak Rabbine sığınıp yardım istedi. O sırada Hz. Peygamber'in şu duayı yaptığı söylenir: 'Ey Rabbim! İşte Kureyş, övündüğü bütün adamlarını ve gücünü toplayıp gelmiş. Onlar sana karşı düşman kesildiler ve elçini yalanlıyorlar. Ya Rabbi! Bana vaat ettiğin yardımına³¹ sığınırım. Ey Rabbim! Onların boyunlarının bükülmesini sağla.'³² Müşriklerin Bedir'de yenilgiye uğramalarında bu duanın etkili olduğuna dair birtakım rivayetler ve bu rivayetlere dayalı olarak yapılan yorumlar bulunmaktadır.³³ Kaynaklarda Hz. Peygamber'in yaptığı duanın değişik versiyonları mevcuttur.³⁴ Dua sırasında Hz. Peygamber'in kendisinden geçtiği, hatta üzerindeki ridasının yere düştüğü ve yanında bulunan Ebû Bekir'in ridasını alıp tekrar üzere koyduğuna dair anekdotlar anlatılır. Yine bu rivayetlerin devamında Hz. Peygamber'in kendisinden geçtikten bir süre sonra uyanıp Enfâl sûresinin 9. âyetinin nazil olduğunu haber verdiği ve Allah'ın Müslümanlara meleklerle yardım göndereceğini müjdelediği anlatılmaktadır.³⁵

İlahi yardım konusuna işaret eden âyetlerin yorumlarına bakıldığında, müellifler genellikle Bedir savaşında meleklerin fiili olarak savaştıkları kanaatinde dirler. Oysa âyette geçen '*Size ardı ardına incek bin melekle yardım edeceğim*'³⁶ ifadesine bakılırsa yardım gönderildiğinden değil, gönderileceğinden söz edilmektedir. Yapılan yorumlara göre melekler

²⁹ 8. Enfâl, 7-8; ayrıca bkn. İbn Hişâm, II, 490-500.

³⁰ 8. Enfâl, 9.

³¹ 9. Enfâl, 7.

³² İbn Hişâm, II, 453; Vâkıdî, I, 59.

³³ Vâkıdî, I, 67, 81; İbn Hişâm, II, 453; ayrıca bkn. Buhârî, *es-Sahîh*, İstanbul 1992, *Cihâd*, 89; Müslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, İstanbul 1992, *Cihâd ve Siyer*, 58.

³⁴ Müslim, *Cihâd ve Siyer*, 58.

³⁵ Vâkıdî, I, 67, 81; İbn Hişâm, II, 457; Müslim, *Cihâd ve Siyer*, 58; Taberî, *Târîh*, II, 280.

³⁶ 8. Enfâl, 9.

sadece Bedir’de somut olarak savaşmışlar ve diğer savaşlarda ise sayısal çoğunluk olarak bulunmuşlardır.³⁷ Yukarıda da işaret edildiği üzere gerek Enfâl suresindeki âyetlerde gerekse diğer savaşlarda meleklerle yardım gönderildiğinden söz eden âyetlerde, fiili bir yardım değil, yardım gönderileceği müjdesinden söz edilmektedir. Nitekim âyette ‘Allah bu yardımı yalnızca müjde olsun diye yaptı’ (وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرًا) ifadeleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. Meleklerle yardım gönderilmesi hadisesinin aslında fiili olarak onların savaşması değil, ilahi yardım müjdesi olduğu değişik âyetlerde de dile getirilmiştir.³⁸

Bedir savaşında olduğu gibi Uhud, Hendek ve Huneyn savaşlarında da meleklerle Müslümanlara yardım yapıldığından söz edilmektedir. Ancak bu yardıma işaret eden âyetlerin hiç birisinde somut bir yardımdan değil, yardım gönderileceği müjdesinden bahsedilir. Bu yardım ise aslında Müslümanların manevi olarak desteklenmesine yönelik olup düşman karşısında daha sağlam mukavemet göstermeleriyle ilgili ilahi mesaj içermektedir. Uhud savaşındaki yardımdan bahsedilirken Kur’ân Bedir savaşına atıf yaparak, bu savaşta da Müslümanların zayıf durumda olmalarına rağmen Allah tarafından destekleneceklerine işaret etmiş ve tıpkı Enfâl suresinde olduğu gibi³⁹ Allah’a karşı sorumluluk bilincinde olmaları gerektiğini hatırlatmıştır.⁴⁰ Ardından şayet üzerlerine düşeni yerine getirilirse üç bin melek destekleneceklerine vurgu yapılmış⁴¹ ve gerektiğinde bu sayının beş bin meleğe⁴² çıkarılacağına işaret edilmiştir.

Âyetlerde Bedir ve Uhud savaşlarındaki meleklerin sayıları için farklı rakamlar kullanılmıştır. Ancak bu rakamsal ifadeler meleklerin fiili olarak savaştıklarına değil, düşman sayısına denk bir kuvvetle destekleneceklerine dair birer müjde niteliğinde olup, daha çok Müslümanları cesaretlendirmeye yönelik ilahi mesajdır. Nitekim âyette bütün bunların

³⁷ Taberî, *Târîh*, II, 284; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut, t.y., VIII, 213.

³⁸ 3. Âl-i İmrân, 125, 126.

³⁹ 8. Enfâl, 1.

⁴⁰ 3. Âl-i İmrân, 123.

⁴¹ 3. Âl-i İmrân, 124.

⁴² 3. Âl-i İmrân, 125.

sırf müjde olsun ve Müslümanların gönüllerindeki endişeler giderilsin diye yapıldığına işaret edilmiştir.⁴³ Dolayısıyla âyetlerde fiili olarak meleklerin savaşmasından değil, yardım gönderileceğine dair vaatten söz edildiğini göz ardı etmemek gerekir. Bu yardım vaadi Müslümanların içindeki tedirginliklerinin ve korkularının giderilmesini sağlamıştır. Enfâl⁴⁴ ve Âl-i İmrân⁴⁵ surelerinde bu duruma işaret edilmiştir.

Kureyş Ordusunun Az Gösterilmesi

Hız. Peygamber'in savaşlarındaki ilahi yardımın bir başka boyutunu düşman sayısının az gösterilmesi hadisesi oluşturur.⁴⁶ Bu ilahi yardım Bedir savaşıyla ilgili âyetlerde geçmektedir. Konuyla ilgili âyette şu mesaj almaktadır: *'Allah, Bedir savaşı öncesi müşrikleri rüyanda sana sayıca az bir topluluk olarak gösterdi. Şayet onları kalabalık gösterseydi, muhakkak yılmınlığa kapılıp savaşıp savaşmama konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz. Ancak Allah sizi böyle bir sıkıntıya düşmekten kurtardı.'*⁴⁷

Dikkat edileceği üzere âyette bu hadisenin bir rüya olduğuna vurgu yapılmıştır. Bilindiği üzere iki ordu karşı karşıya geldiği zaman Hız. Peygamber dahil bütün Müslümanlar düşmanın kalabalık olduğunu görünce ciddi bir endişeye kapılmışlar ve Rasulü Allah'ın yardımına sığınıp dua etmişti. Bu endişelerinin giderilmesi için âyette de ifade edildiği üzere Müslümanlar hafif bir uykuya daldırılmışlar ve gönüllerine güven duygusu yerleştirilmiştir. Muhtemelen âyette ifade edilen ve *'rüyanda sana müşrikleri az gösterdi'* mesajı, bu uyku anında Hız. Peygamber'e bildirilmiştir. Aslında âyetteki ifadede rakamsal bir azlık çokluktan ziyade mecazi bir azlık çokluk durumuna vurgu vardır. Üstelik bu hadisenin bir

⁴³ 3. Âl-i İmrân, 126.

⁴⁴ 8. Enfâl, 10, 11.

⁴⁵ 3. Âl-i İmrân, 126.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkn. İsrail Balcı, 'Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği', *İSTEM*, (Yıl: 7, sayı: 13, 2009), 94-96.

⁴⁷ 8. Enfâl, 43.

rüya esnasında yaşanan tecrübe olduğunu unutmamak gerekir.⁴⁸ Ayeten anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'e düşman ordusunu gözünde çok büyütmemesi hissi verilmiştir. Aksi halde hem Hz. Peygamber hem de Müslümanlar müşrik ordusunun kendilerinden üç kat daha fazla olduğunu zaten biliyorlardı. Nitekim savaş öncesinde Hz. Peygamber, yakalanan Kureyş ordusunun suçularından aldığı bilgiler üzerine müşriklerin sayısının yaklaşık olarak bin civarında olduğunu tespit etmişti.⁴⁹ Dolayısıyla bu sayı zaten bilindiğine göre, âyette geçen ifadeye göre düşman sayısının az gösterilmesi hadisesi mecazi anlamda olup düşmanı gözlerinde fazla büyütmemeleriyle alakalı bir mesajdır. Üstelik bu azlık meselesinin rüyada Hz. Peygamber'e yaşattırılmış bir tecrübe olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Âyetteki bu mesaj Müslümanları psikolojik yönden daha iyi motive etmiş ve içlerindeki korkunun giderilmesine vesile olmuştur.

92

OMÜİFD

Azlık ve çokluk hadisesinin düşman tarafı için de söz konusu olduğunu unutmak gerekir. Nitekim âyette şu ilahi hitap yer almaktadır: '*Hani Bedir'de karşı karşıya geldiğiniz zaman, Allah onları gözünüzde büyütmemenizi sağlamıştı. Siz de zaten onların gözünde az görünüyordunuz ki, Allah olmasını irade buyurduğu hükmünü gerçekleştirmek için böyle yaptı.*'⁵⁰ Dikkat edileceği üzere âyette, kalabalık olan müşrik ordusunun Müslümanların gözlerinde fazla büyütülmemesi sağlanmıştır. Buna mukabil müşrikler Müslümanların zaten sayıca az olduklarını gördüklerinden pek dikkate almamışlardı. Düşmanın sayıca az gösterilmesi hadisesinin Müslümanları cesaretlendirmeye yönelik mecazi bir anlam taşıması hususu Enfâl suresinin değişik âyetlerinde daha açık bir şekilde dile getirilmiştir.⁵¹ Asıl vurgu ise Müslümanların düşman karşısında samimi bir şekilde savaşmalarındır.⁵² Esed, bu âyetlerdeki sayısal değerlerin literal anlamlarıyla

⁴⁸ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı; meal-tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul 2002, s. 332; Halil İbrahim Bulut, *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*, İstanbul 2002, s. 215.

⁴⁹ İbn Hişâm, II, 449; İbn Sa'd, II, 15; Taberî, *Târîh*, II, 268.

⁵⁰ 8. Enfâl, 44.

⁵¹ 8. Enfâl, 65-66.

⁵² 8. Enfâl, 45.

ele alınmaması gerektiğini dile getirmiş ve Bedir'de Müslümanların zayıf olmalarına rağmen kendilerinden sayıca üç kat daha fazla olan bir orduyu bozguna uğrattıklarına dikkat çekmiştir.⁵³ İlgili âyetlerde de sayısal değerlerin değil, samimi bir şekilde Allah uğruna savaşmanın esas olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Allah rızasını gözeterek mücadele edenlerin her zaman galip geleceğine işaret edilmiştir. Kur'ân geçmişte de az sayıdaki samimi toplulukların kendilerinden daha güçlü olan şuur-suz kalabalıklara üstün geldiğini vurgulamaktadır.⁵⁴

İlgili âyetlerde de vurgulandığı üzere, Kur'ân birtakım rakamsal ifadeler kullanmakla birlikte asıl gayenin samimi bir şekilde Allah yolunca mücadele etmek olduğunun altını çizmiştir. Müslümanlar bu uğurda mücadele ettikleri zaman Allah'ın yardımıyla başarı sağlamışlardır. Ancak Allah'ın yardımını unutup dünyevi çıkarlar peşinde koştukları zaman Uhud'da olduğu gibi bozguna uğramışlar veya Huneyn'de olduğu gibi kendilerinden dört kat daha zayıf düşman kuvvetleri karşısında çok zor anlar yaşamışlardır. Dolayısıyla âyetlerdeki düşman sayısının az veya çok gösterilmesine dair rakamsal değerlerin mecazi anlatım olduğunu unutmamak gerekir.

Korkunun Giderilmesi ve Yağmur Yağdırılması

Enfâl suresinde Bedir savaşı öncesi Müslümanların düşman karşısında ciddi endişeler taşıdıklarına ve aynı zamanda susuz kalma korkusu yaşadıklarına işaret edilmektedir. Yine aynı âyette Müslümanların bu korkularının giderildiğinden bahsedilir.⁵⁵ Savaş öncesinde düşman ordusunun su kuyusunu tutmasına dair rivayetler olduğu gibi, aynı zamanda Müslümanların da su kuyusunu kontrol altına aldıklarından söz edilmektedir. Hatta Hz. Peygamber daha önceden konakladığı yeri, Hubâb b. Münzir'in önerisiyle değiştirmiş ve suyu kontrol altına alabileceği bir

⁵³ Esed, s. 338.

⁵⁴ 2. Bakara, 249.

⁵⁵ 8. Enfâl, 11.

noktaya karargâh kurmuştur.⁵⁶ Değişik rivayetlere göre ise Hubâb ayrıca düşmana en yakın kuyuya kadar yaklaşıp burayı kontrol altına almalarını ve diğer kuyuları kapamalarını önermiştir.⁵⁷

Rivayetlere göre her ne kadar Hz. Peygamber su kuyusunu kontrol altına almışsa da, savaş sırasında insani amaçla su içilmesine müsaade etmiştir. Örneğin müşrik ordusunda yer alan Hakim b. Hizam ve bir grup müşriğe su içmeleri için izin verilmiştir. Hatta onlara engel olmak isteyen Müslümanlara Hz. Peygamber müsaade etmemiştir.⁵⁸ Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere dile getirilen susuzluk endişesi maddi bir susuzluktan ziyade manevi boyutludur. Kaldık ki, çölde yağın yağmurun biriktirilme imkânı da yoktur ve kısa bir sürede toprağa karışacağı ortadadır. Dolayısıyla buradaki yardımdan kastın manevi boyutlu olduğu gayet açıktır ve Müslümanlara düşman karşısında güven duygusu sağlanmasıyla alakalıdır.

94

OMÜİFD

Dikkat edileceği üzere benzer bir güven duygusunun Uhud⁵⁹ ve Huneyn savaşları sırasında da verildiği ve Müslümanların görünmeyen ordularla desteklenerek içlerindeki korkuların giderildiğinden söz edilmektedir.⁶⁰ Âyetlerde dile getirilen açıklamalara bakıldığında Müslümanların maddi olarak değil manevi yönden desteklendikleri ve ilahi yardımın mahiyetinin de bu boyutta olduğu gayet açıktır. Ancak bu konuyla ilgili rivayetlerde Müslümanlara sağlanan desteğin maddi olduğu düşünülmüş ve genelde yorumlar bu düşünce üzerine kurgulanmıştır. Hatta kimi zaman bu yorumu desteklemek için âyette dile getirilen husus çarpıtılarak aktarılmıştır. Örneğin yapılan yorumlara göre yağmurun yağmasıyla zeminin sertleştiği, bu sayede Müslümanların daha sağlam ayakta durup mukavemet gösterdikleri, buna mukabil müşriklerin bu-

⁵⁶ Vâkîdî, I, 54; İbn Sa'd, II, 15; Belâzurî, I, 350; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri'l-A'lâm; el-Meğâzî*, thk. Omer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1990/1410, 53.

⁵⁷ İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, thk. Şu'âyb Arnaûd, Abdulkâdir Arnaûd, Beyrut 1979, III, 175.

⁵⁸ Vâkîdî, I, 61; İbn Hişâm, II, 458-59; Taberî, *Târîh*, II, 277, 282.

⁵⁹ 3. Âl-i İmrân, 154.

⁶⁰ 9. Tevbe, 26.

lunduğu zeminin ise yağmur nedeniyle balçığa dönüştüğü⁶¹ ve hareket kabiliyetlerinin güçleştiğinden söz edilmektedir.⁶² Oysa yağın yağmur aynı zemine yağmış ve bu yağmurdan her iki taraf da etkilenmiştir. Nitekim yağın yağmurun her iki tarafa hareket imkânı vermediğinden söz edilmektedir ve Müslümanlar yağmurdan korunmak için deriden yapılmış kalkanlar altına sığınmışlardır.⁶³

Görüldüğü üzere yağmur Müslümanları da etkilemiştir. Yağmur aynı zemine yağdığına göre düşman tarafının hareket kabiliyetinin zorlaşması ve buna mukabil Müslümanların hareket kabiliyetlerinin kolaylaşması her şeyden önce evrensel yasalara aykırıdır. Bu tür yorumların âyetteki mesajın yanlış yorumlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.⁶⁴ Görüldüğü üzere âyette sağlanan yardımla Müslümanların daha samimi bir şekilde düşmana karşı mukavemet gösterdiklerinden ve gönüllerine güven duygusu verildiğinden söz edilmektedir. Bir başka ifadeyle söylemek gerekirse rivayetlerde dile getirildiği gibi, zeminin sertleşip Müslümanların daha sıkı durmalarının sağlanmasından değil, sağlanan manevi yardımla daha sebatkâr bir şekilde düşmana karşı mukavemet gösterdiklerine işaret edilmiştir.⁶⁵ Dolayısıyla sağlanan destek Müslümanların morallerini yükselttiği için içlerindeki endişeler giderilmiş ve düşmana karşı daha cesaretli bir şekilde çarpışmışlardır.⁶⁶ Ancak yardım maddi boyutta algılandığından yorumlarda da maddi unsurlar ön plana çıkarılmıştır. Görünen o ki, savaş öncesinde endişe nedeniyle gözlerine uyku girmeyen Müslümanların içlerindeki bu korkunun giderilmesi ve aynı şekilde yağmur yağdırılarak susuzluk korkularının giderilmesi hadisesi, bütünüyle manevi boyutlu bir ilahi yardımdan başka bir şey değildir.

Uhud Savaşı ve İlahi Yardım

⁶¹ İbn Hişâm, II, 452; İbn Kayyim, III, 175.

⁶² Vâkıdî, I, 54; İbn Sa'd, II, 15; Taberî, *Târîh*, II, 277.

⁶³ Taberî, *Târîh*, II, 269.

⁶⁴ Vâkıdî, I, 54; İbn Sa'd, II, 15, 25.

⁶⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, t.y., IV, 208-209.

⁶⁶ Esed, s. 323.

Hz. Peygamber Uhud savaşı öncesinde, tıpkı Bedir savaşında olduğu gibi müşrik ordusunun sayısı ve durumu hakkında bilgi almak için gözcüler görevlendirmişti.⁶⁷ Edinilen bilgilerden sonra düşman sayısının kalabalık olduğunu öğrenince endişeye kapıldı.⁶⁸ Düşmanın şehirde veya şehir dışında karşılanıp karşılanmaması konusunda tereddütler yaşandı. Kendisi şehirden ayrılma taraftarı olmamakla birlikte ashabın görüşüne uydu.⁶⁹ Zira onlar Bedir savaşında kazanmış oldukları zaferin de etkisiyle bir an önce düşmanla çarpışmak ve onlara ders vermek istiyorlardı.⁷⁰ Hz. Peygamber onların bu tür heveslerini görünce 'Ben sizin hezimete uğramanızdan korkuyorum' sözleriyle endişesini dile getirmişti.⁷¹ Düşmanı şehir dışında karşılama kararı alınca, bu karara itiraz eden Abdullah b. Ubey yaklaşık olarak üç yüz kişilik taraftarıyla desteğini çekti ve savaş öncesinde moraller epeyce bozulmuştu.⁷² Seleme ve Harise oğulları gibi bazı kabileler ise korkudan birlikten ayrıldılar.⁷³ Kur'ân onların durumuna işaret etmiş ve bu tutumlarından dolayı yermiştir.⁷⁴ Hz. Peygamber'in ani bir saldırıya uğramaması için sahabeden bazıları silahlanıp evinin önünde nöbet tutmaya başladılar.⁷⁵

Hz. Peygamber şehirden ayrılacağı zaman zırhını giyinip silahını kuşandı.⁷⁶ Uhud'a geldiğinde savaş hazırlıkları yapıp gerekli tedbirleri aldı. Arkadan herhangi bir saldırıya uğramamak için Abdullah b. Cübeyr komutasında elli kadar okçuyu tepenin geçiş noktasına yerleştirdi ve ikinci bir emre kadar buldukları yeri asla terk etmemelerini emretti.⁷⁷ Mücadele başladığı zaman Müslümanlar önemli başarılar elde ettiler ve düş-

⁶⁷ Vâkıdî, I, 206, 207.

⁶⁸ Belâzurî, I, 383.

⁶⁹ Belâzurî, I, 384-85.

⁷⁰ Taberî, *Târîh*, III, 11.

⁷¹ Vâkıdî, I, 213.

⁷² İbn Hişâm, III, 585; İbn Sa'd, II, 39; Taberî, *Târîh*, III, 12.

⁷³ İbn Hişâm, III, 619; Taberî, *Târîh*, III, 12.

⁷⁴ 3. Âl-i İmrân, 122.

⁷⁵ İbn Sa'd, II, 37; Belâzurî, I, 384.

⁷⁶ İbn Sa'd, II, 37.

⁷⁷ İbn Hişâm, III, 586; İbn Sa'd, II, 41, 47; Belâzurî, I, 387.

man karargâhına kadar ulaştılar.⁷⁸ Bu başarıyla birlikte Müslümanlar dağılan düşmanın arkasından ganimet toplama yarışına düştüler. Hz. Peygamber gevşeklik göstermemeleri konusunda uyarılarda bulunduyorsa da artık kimse ona kulak asacak durumda değildi.⁷⁹ Bu durumu gören okçular da Hz. Peygamber'in emrini dikkate almayarak buldukları stratejik noktadan ayrılınca korkunç bir akıbetle karşı karşıya kaldılar. Nitekim Müslümanların ganimet avcılığı peşine düştüğünü gören müşrikler, stratejik noktayı terk eden okçuların bulunduğu yerden başlattıkları ani bir saldırıyla İslâm ordusunu hezimete uğrattılar.⁸⁰ Müslümanlar asıl görevlerini unutup dünya malı peşine düşüncü ve emre itaatsizlik gösterince, bu tutumlarının bedeli olarak⁸¹ büyük bir bozgun yaşamışlardı.⁸² Müslümanların bu durumu bazı âyetlerde çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir.⁸³ Allah yaptıklarından dolayı Müslümanları öyle bir kedere boğmuştu ki, artık ne elde edecekleri veya kaybettikleri ganimeti düşünecek takatleri ne de başlarına gelen felaketi düşünecek mecalleri kalmamıştı.⁸⁴ İbn Mes'ûd, sorumlu kişilerin sırf ganimet hırsıyla emre itaatsizliklerini görünce onların bu tutumunu anlamlandıramamış ve şaşkınlığını şu sözlerle dile getirmişti: 'Ben o güne kadar Hz. Peygamber'in ashabından hiç kimsenin bu derece dünya malı için hırslı olacağını düşünememişim.'⁸⁵ Onların bu tutumu Kur'ân'da da yerilmiştir.⁸⁶

Bozgun nedeniyle Hz. Peygamber'in yanında çok az sayıda samimi insan kalmıştı.⁸⁷ Belâzurî, Rasulüllah'ın yanında sadece on beş kişinin kaldığını söyler ve tek tek bu isimleri sayar.⁸⁸ İnsanlar tepelere doğru can havliyle kaçıyordu. Peygamber onları çağırıldığı zaman âyette de işaret

⁷⁸ Belâzurî, I, 388; Taberî, *Târîh*, III, 15, 16.

⁷⁹ Belâzurî, I, 388.

⁸⁰ Belâzurî, I, 389.

⁸¹ 3. Âl-i İmrân, 152.

⁸² İbn Hişâm, III, 597; İbn Sa'd, II, 41, 47; Belâzurî, I, 389; Taberî, *Târîh*, III, 15, 17.

⁸³ 3. Âl-i İmrân, 152-154.

⁸⁴ 3. Âl-i İmrân, 154.

⁸⁵ Taberî, *Târîh*, III, 14.

⁸⁶ 3. Âl-i İmrân, 152.

⁸⁷ İbn Sa'd, II, 42.

⁸⁸ Belâzurî, I, 389.

edildiği üzere kimse korkudan dönüp arkasına bile bakmıyordu.⁸⁹ Hz. Peygamber'in okçularından olan Hâris b. Enes kaçanların arkasından çağırarak Allah Rasulün'e verdikleri sözü tutmalarını ve ona sadakat göstermeleri gerektiğini haykırıyordu.⁹⁰ Ancak bütün bu çabalar nafileydi. Hz. Peygamber terk edilince cesaretlenen müşrikler iyice yaklaştılar. Onu hedef alan İbn Kamie yanına kadar sokulup bir kılıç darbesiyle ciddi şekilde Hz. Peygamber'i yaraladı ve yere düşürdü.⁹¹ Rasûlüllah iki yanığı ve alnundan yaralanmıştı.⁹² Aldığı darbelerden dolayı Hz. Peygamber'in yüzünden kanlar akmaya başladı. Onu yaralayan İbn Kamie, öldürdüğünü sandı ve kavmine haykırıp Hz. Muhammed'i öldürdüğünü söyledi.⁹³ İbn Sa'd Hz. Peygamber'in öldüğü haberini Şeytan'ın yaydığını söyler.⁹⁴ Utbe b. Ebî Vakkâs'ın attığı taş Hz. Peygamber'in dişini kırdı ve dudağını parçaladı.⁹⁵ Bir rivayete göre de onun attığı okla Hz. Peygamber'in dişi kırılıp dudağı yaralanmıştı.⁹⁶ Hz. Peygamber kendisini korumaya çalışırken Ebû Âmir'in açmış olduğu çukura düşerek dizlerinden yaralandı.⁹⁷ Kureyşliler Rasûlüllah'ın etrafını sardığı zaman, '*kim benim için kendisini feda edecek?*'⁹⁸ diye seslenip can havliyle ashabından yardım istedi. Ancak bir çoğu onu terk edip yüksek tepelere kaçıyordu. Rasûlüllah çağırıdıysa da kaçanlar dönüp arkalarına bile bakmamışlardı. Bir kısmı ise Medine'ye kaçmıştı.⁹⁹ Onlardan birisi Hz. Osman idi. O, Ensar'dan olan Ukbe b. Osman ve Sa'd b. Osman ile birlikte kaçıp Medine yakınlarındaki bir dağda saklanmıştı ve bir daha üç gün sonra ortaya çıkmıştı.¹⁰⁰ İbn İshâk'ın bildirdiğine göre Hz. Osman saklandığı yerden çıkıp gelince,

98

OMÜİFD

⁸⁹ 3. Âl-i İmrân, 153; ayrıca bkn. Belâzurî, I, 389.

⁹⁰ Belâzurî, I, 390.

⁹¹ Vâkıdî, I, 244; İbn Hişâm, III, 598, 599; Belâzurî, I, 390; Taberî, *Târîh*, III, 17.

⁹² Taberî, *Târîh*, III, 17.

⁹³ İbn Hişâm, III, 609.

⁹⁴ İbn Sa'd, II, 42, 45.

⁹⁵ İbn Hişâm, III, 597; Taberî, *Târîh*, III, 17.

⁹⁶ İbn Hişâm, III, 598; İbn Sa'd, II, 45; Taberî, *Târîh*, III, 15.

⁹⁷ Vâkıdî, I, 244; İbn Hişâm, III, 598.

⁹⁸ İbn Hişâm, III, 599; Taberî, *Târîh*, III, 18.

⁹⁹ Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹⁰⁰ Taberî, *Târîh*, III, 21.

Hız. Peygamber geç gelmesi nedeniyle ona sitemde bulunmuştu.¹⁰¹ Yanında kalan çok az sayıdaki sahâbi cansiperane etrafını sarıp atılan oklardan onu korumaya çalıştılar.¹⁰² Onu korumaya çalışanlar aldıkları darbelerle birer birer şehit düştüler.¹⁰³ Ebû Dücâne, Mus'ab b. Umeyr ve Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi samimi Müslümanların destansı mücadeleleri sonucu Allah Rasulü kıl payı ölümden kurtulmuştu.¹⁰⁴ Ebû Dücâne kalkanyla Hız. Peygamber'i korkurken¹⁰⁵ Sa'd. b. Ebî Vakkâs düşmana ok atıyordu.¹⁰⁶ O sırada Hız. Peygamber de Sa'd'a ok yetiştirmeye çalışıyordu.¹⁰⁷ Mus'ab ve Ebû Dücâne atılan okları karşıladılar. Ancak aldıkları darbelerle şehit düştüler.¹⁰⁸ Mus'ab şehit düşünce müşrikler onun Hız. Muhammed olduğunu sandılar ve daha ileri gitmediler. Hız. Peygamber'in etrafındaki Müslümanların da kaçmasıyla çatışmalar neredeyse durdu.¹⁰⁹

Müşrikler Hız. Muhammed öldü diye savaşı bıraktıkları gibi, Müslümanlar da onun öldüğü şayialarını duyunca savaşı bırakmışlardı. Aralarında Ömer b. Hattab ve Talha b. Ubeydullah'ın da bulunduğu bir grup Ensâr ve Muhacirler Hız. Peygamber'in öldüğü haberleri üzerine şaşkına dönmüştü. Onlara rastlayan Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. Nadr mücadeleyi bırakmamalarını söyledi. Onlar ise 'peygamber öldüğüne göre artık yaşamının anlamı yok diye karşılık verince' Nadr, Hız. Peygamber'in henüz ölmediğini ve sağ olduğunu söyleyip en azından onun kadar mücadele etmeleri gerektiğini haykırdı.¹¹⁰ Bir rivayete göre Talha b. Ubeydullah da Hız. Peygamber öldü diye mücadeleyi bırakmış bir kenara çekilmişti. Onu gören Hız. Ömer mücadeleyi bırakmasının sebebini

¹⁰¹ İbn İshâk, *Sîretu İbn İshâk*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981/1401, 311.

¹⁰² İbn Hişâm, III, 600; Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹⁰³ Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹⁰⁴ Belâzurî, I, 389-91.

¹⁰⁵ Vâkîdî, I, 246.

¹⁰⁶ İbn İshâk, 307.

¹⁰⁷ Vâkîdî, I, 243.

¹⁰⁸ Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹⁰⁹ Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹¹⁰ İbn İshâk, 309; Taberî, *Târîh*, III, 19.

sorduğunda, Hz. Peygamber öldüğü için artık hayatın anlamının kalmadığını dile getirmişti.¹¹¹

Tepelere sığınıp Hz. Peygamber'in öldüğünü sananlar ise, aralarında konuşup 'keşke Abdullah b. Ubey'e birisi haber uçurup bizim için Ebû Süfyân'dan emân dilese diye' temenniler dile getirmeye başladılar.¹¹² İçlerinden birisi korkusundan saklandığı yerden düşman sanıp Hz. Peygamber'e okunu yöneltti ve az kalsın öldürecekti. Hz. Peygamber ona seslenip 'Dur, yapma, ben Allah'ın Elçisiyim' diye kendini tanıttı bu tehlikeden kurtuldu.¹¹³ Onun sesini tanıyan birkaç kişi, yaşadığını anlayınca Rasulü Allah'ın yanına geldiler. Allah Rasulü büyük bir sevinç yaşadı. Hz. Peygamber'in ölmediği ortaya çıkınca etrafa saklanmış olanlardan birkaç kişi onun yanında kümelenmeye başladılar.¹¹⁴ Yapılan çağrılardan sonra sadece otuz kişi Rasulü Allah'ın yanında toplanabildi.¹¹⁵ Rivayete göre onu ilk tanıyan Abdullah b. Ka'b idi.¹¹⁶ Ka'b yaşadığını anlayınca, kaçan Müslümanlara seslenip Hz. Muhammed'in ölmediğini ve toplanmalarını istedi. O sırada Rasulü Allah düşmanın kendisini yakalayacağı endişesiyle işaretle Ka'b'ı susturmaya çalıştı.¹¹⁷ Müslümanlar Hz. Peygamber'in ölmediğini anlayınca onu kaldırdılar ve emniyetli yere aldılar.¹¹⁸ Rivayete göre yaralı halde yere yığılan Hz. Peygamber'i Hz. Ali ve Talha kaldırıp emniyetli bir alana götürdüler.¹¹⁹

Hz. Peygamber'in yerinden kalkacak takati kalmamıştı. Bir rivayete göre Hz. Peygamber yüksek bir yere çıkmak için kalkmaya çalıştı ancak takati kesildiği için başaramadı. O sırada Talha eğilip merdiven gibisini verdi ve Allah Rasulü böylece yüksek yere çıkabildi.¹²⁰ Mâlik b.

¹¹¹ İbn Hişâm, III, 600.

¹¹² Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹¹³ Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹¹⁴ İbn Hişâm, III, 600.

¹¹⁵ Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹¹⁶ İbn İshâk, 309; İbn Sa'd, II, 46; Taberî, *Târîh*, III, 19.

¹¹⁷ İbn Hişâm, III, 601; İbn Sa'd, II, 46; Taberî, *Târîh*, III, 19.

¹¹⁸ İbn İshâk, 309.

¹¹⁹ İbn Hişâm, III, 601; Taberî, *Târîh*, III, 19.

¹²⁰ İbn İshâk, 311; İbn Hişâm, III, 603.

Sinân,¹²¹ Huzyefe b. Yemân¹²² ve savaşta beraberinde bulunan kızı Fatıma¹²³ yüzünden akan kanları durdurmaya çalıştılar.¹²⁴ Hatta Fatıma kanı dindiremeyince hasır parçasını yakıp küllerini babasının yüzüne bastırarak kanamayı durdurmaya çalıştı.¹²⁵ Ebû Ubeyde b. el-Cerrah Hz. Peygamber'in yüzüne isabet etmiş olan iki halkayı çıkardı ve böylece ön dişlerinden iki tanesi düştü.¹²⁶ Hz. Ali deri kalkarıyla su getirip ikram etti.¹²⁷ Rasulüallah bu suyu içmeyiip kanlarını temizledi.¹²⁸ Hz. Peygamber yüzündeki kanları temizlemeye çalışırken şöyle bir serzenişte bulunmuştu: 'Kendilerini Allah'a çağırın peygamberlerine bu zulmü reva gören bir kavim nasıl kurtuluşa erer?' Belâzurî, Âl-i İmrân suresinin 128. âyetinin bu hadise üzerine nazil olduğunu söyler.¹²⁹ Âyette Hz. Peygamber'e şu uyarı yapılmaktadır: '*O konuda senin yapacağın bir şey yok. Allah ya tövbelerini kabul edip onları affeder veya zalim oldukları için onlara azap eder.*'¹³⁰ Rivayete göre Rasulüallah aldığı darbelerin etkisinden ayakta duracak takati kalmadığı için oturarak namaz kıldı.¹³¹

Hz. Peygamber yerden kaldırılınca onun ölmediğini gören Ubey b. Halef 'Muhammed hala yaşıyorsa benim ölmem gerekir' deyip yanına kadar sokuldu ve son bir hamleyle onu öldürmek istedi. Bu şahsın bütün hedefi Hz. Peygamber idi. Nitekim savaş kızıştığı zaman Hz. Peygamber'e seslenip 'Seni mutlaka öldüreceğim' diye tehditler savurmuştu.¹³² Müslümanlar onun öldürmeye yeltenince Hz. Peygamber müsaade etmedi. Ubey b. Halef Hz. Peygamber'e saldırmak isteyince aldığı mızrak

¹²¹ Vâkıdî, I, 247; İbn Hişâm, III, 598.

¹²² İbn Sa'd, II, 45.

¹²³ Belâzurî, I, 396.

¹²⁴ Uhud savaşında bazı Müslüman kadınların orduya iştirak edip su taşıdıklarından söz edilir. Bkn. Belâzurî, I, 391.

¹²⁵ İbn Sa'd, II, 48; Belâzurî, I, 396.

¹²⁶ Vâkıdî, I, 247; İbn Hişâm, III, 598; Belâzurî, I, 392.

¹²⁷ İbn İshâk, 310; İbn Sa'd, II, 48; Belâzurî, I, 396.

¹²⁸ İbn Hişâm, III, 602-603; Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹²⁹ Belâzurî, I, 392.

¹³⁰ 3. Âl-i İmrân, 128.

¹³¹ İbn Hişâm, II, 604.

¹³² Belâzurî, I, 390.

darbesiyle atından düşüp yaralandı ve yaralı halde Mekke'ye dönerken yolda öldü.¹³³ Hz. Peygamber'i yaralayan İbn Kamie'nin de bu savaşta öldüğü belirtilir.¹³⁴ Bu şahıs aynı zamanda Mus'ab b. Umeyr'in katiliydi.¹³⁵

Yaşanan bozgun aslında Müslümanların kendi yaptıklarının bir karşılığıydı ve bir bakıma ilahi ikazdı. Abdullah b. Ubey'in aracılığıyla Ebû Süfyân'dan medet umanlar ve canlarını kurtarıp evlerine dönmek isteyenlerin durumu Âl-i İmrân suresinde çok çarpıcı bir şekilde anlatılır.¹³⁶ Zira onlar adeta Hz. Peygamber'i zorlayarak ölümü arzulamışlar ve şehir dışında düşmanı karşılamak istemişlerdi.¹³⁷ Hz. Peygamber'in öldüğü şayiaları üzerine çarpışma durunca Ebû Süfyân tepeye sığınanların yanına kadar gitmişti. Onu görenler bir anda Müslüman olduklarını unuttular ve korkudan ona iltifatlar yağdırıp emân dilemeye başladılar. Bu durumu gören Hz. Peygamber çaresiz bir şekilde Rabbine sığındı. O, Allah'a yakarırken ashabını kast ederek 'Ya Rabbi! Şayet bu topluluk mahvolurlarsa yeryüzünde sana ibadet edecek kimse kalmaz' diye yardım diledi.¹³⁸ Dikkat edileceği üzere en çaresiz bir anda bile Hz. Peygamber Allah'tan melek göndermesi gibi bir talepte bulunmamış ve samimi bir şekilde dua etmiştir.

Çatışmalar durup Müslümanlar dağılınca Ebû Süfyân etrafa seslendi ve gerçekten Hz. Peygamber'in ölüp ölmediğinden emin olmak istedi. Etrafa iki üç kez 'Aranızda Muhammed var mı? Aranızda İbn Ebî Kuhafe (Ebû Bekir) var mı? Ömer b. Hattâb nerede?' diye seslendi.¹³⁹ Ona cevap vermek isteyenlere Rasulü Allah saklandığı yerden işaret edip engel oldu ve ses çıkarmamalarını söyledi. Herhangi bir tepki gelmeyince 'diri olsalar cevap verirlerdi' diye Hz. Peygamber'in öldüğüne kanaat getirip sa-

¹³³ İbn İshâk, 310; İbn Hişâm, III, 601, 602; İbn Sa'd, II, 46; Taberî, *Târîh*, III, 19.

¹³⁴ Vâkıdî, I, 245.

¹³⁵ Vâkıdî, I, 246.

¹³⁶ 3. Âl-i İmrân, 143-144.

¹³⁷ 3. Âl-i İmrân, 143.

¹³⁸ Taberî, *Târîh*, III, 20.

¹³⁹ Belâzurî, I, 399.

vaş meydanından ayrılmaya karar verdi. Onun sözlerine daha fazla dayanamayan Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in ölmediğini haykırdı ve haksız bir mücadeleyle karşı karşıya kaldıklarını söyledi. Ebû Süfyan, Hz. Peygamber'in ölmediğini öğrendi, ancak Kureyş ordusu dağıldığı için veya yeteri kadar darbe vurduklarını düşündüğünden bir daha hücumla geçemediler. Ebu Süfyan, Hz. Ömer ile karşılıklı sözler söyledikten sonra 'Gelecek yıl Bedir'de buluşmak dileğiyle' deyip savaş meydanından ayrıldı.¹⁴⁰ Kureyş ordusu ayrıldıktan sonra tekrar Medine'ye saldırıp saldırmadıklarından emin olmak için Hz. Peygamber arkalarından gözcüler gönderdi. Ancak onların Mekke'ye dönmekte oldukları haberini alınca hem kendisi hem de Müslümanlar büyük bir sevinç yaşadılar.¹⁴¹

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, yanındaki az bir toplulukla Uhud'daki mağaraya sığınıp kıl payı ölümden kurtulmuştu.¹⁴² Yakın arkadaşlarından Mus'ab b. Umeyr şehit düştü.¹⁴³ Enes b. Nadr cansiperane Hz. Peygamber'i korurken şehit düştü. Üzerinde yetmiş taneden fazla ok sayılmıştı.¹⁴⁴ Hz. Peygamber'in amcası Hamza, Mus'ab, Ebû Dücâne, Enes b. Nadr, Hanzala b. Ebî Âmir destansı mücadeleler sergilediler ve birer birer şehit düştüler.¹⁴⁵ Sa'd b. Ebî Vakkâs'la Talha mücadeleden sağ kurtulabildi. Talha'nın kolu kesildi ve çolak kaldı.¹⁴⁶ Katâde'nin gözüne ok isabet edip gözü yerinde çıktı.¹⁴⁷ Talha Hz. Peygamber'i cansiperane bir şekilde koruduğu için Hz. Peygamber onun hakkında 'O cennete girmeyi icap ettiren hayırlı bir iş yapmıştır' diye memnuniyetini ve şükranlarını dile getirmiştir.¹⁴⁸ Aynı şekilde destansı bir mücadele sergileyenlerden birisi olan Hanzala için de şehit düştüğü

¹⁴⁰ İbn Hişâm, III, 609; Taberî, *Târîh*, III, 24.

¹⁴¹ Taberî, *Târîh*, III, 24.

¹⁴² İbn Sa'd, II, 42.

¹⁴³ İbn Hişâm, III, 592.

¹⁴⁴ Taberî, *Târîh*, III, 19.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, III, 587, 588, 592, 594.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, II, 42.

¹⁴⁷ Taberî, *Târîh*, III, 18.

¹⁴⁸ Taberî, *Târîh*, III, 21.

zaman, onu meleklerin yıkadığını haber vermiştir.¹⁴⁹ Hz. Peygamber'in bu sözleri memnuniyetinin bir ifadesi olup gerçekten de, maddi olarak meleklerin gelip Hanzalayı yıkadıkları şeklinde algılanmamalıdır. Şayet melekler bu şekilde maddi müdahalelerde bulunacaksa, o takdirde Hz. Peygamber'i korurlardı. Bu tür sözler sadece destansı mücadeleler sergileyenleri övmeye yönelik olup aynı zamanda onlardan memnuniyetin bir ifadesidir.

Müşriklerin dağılmasından sonra Hz. Peygamber saklandığı yerden çıktı ve Müslümanlar yeniden bir araya toplandılar.¹⁵⁰ Dikkat edileceği üzere Hz. Peygamber ölümle burun buruna geldiği halde meleklerin fiili olarak savaştıklarına dair herhangi bir bilgiden söz edilmemektedir. Aynı şekilde bir çok sahabe yaralanıp bir kısmı şehit düşerken, onlara herhangi bir fiili yardım gelmemiştir.¹⁵¹ İbn Sa'd bu olayların bir kısmına değinirken meleklerin Uhud savaşında sadece hazır bulduklarını söyler ve savaşmadıklarından söz eder.¹⁵² Bu bilginin haricinde Uhud savaşında meleklerin savaştığına dair başka bir haber vermez.

Kur'ân-ı Kerîm Uhud savaşında yaşananlara değinirken Müslümanların içinde bulunduğu durum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Örneğin Seleme ve Hârise oğullarına mensup Müslümanlar¹⁵³ Allah'ın koruyuculuğunu unutup, birlikten ayrılmışlardı.¹⁵⁴ Dağılan Müslümanları Hz. Peygamber arkalarından çağırdığı zaman bir çoğu dönüp bakmamıştı bile.¹⁵⁵ Yaşanan hezimetin ardından Müslümanların üzerine bir darlık ve üzüntü çökmüştü. Allah bu hüznü ve darlığı gidererek Müslümanlara güven duygusu vermişti.¹⁵⁶ Şeytanın oyununa gelip savaştan kaçanlar daha sonra affedilmişlerdi.¹⁵⁷ Bütün bu açıklamalardan sonra

¹⁴⁹ İbn Hişâm, III, 594; Belâzurî, I, 391; Taberî, *Târîh*, III, 21.

¹⁵⁰ Vâkıdî, I, 246.

¹⁵¹ İbn Sa'd, II, 42, 43-44.

¹⁵² İbn Sa'd, II, 42.

¹⁵³ İbn Hişâm, III, 619.

¹⁵⁴ 3. Âl-i İmrân, 122.

¹⁵⁵ 3. Âl-i İmrân, 153.

¹⁵⁶ 3. Âl-i İmrân, 154.

¹⁵⁷ 3. Âl-i İmrân, 155.

Kur'ân yaşanan hezimet, aslında Müslümanların kendi elleriyle yaptıklarının karşılığı olduğunu dile getirmektedir.¹⁵⁸ Bu mesaj aynı zamanda 'bir toplum kendi kaderini değiştirmedikçe, Allah'ın da onların kaderini değiştirmeyeceği' ilahi yasasıyla aynı doğrultudadır.¹⁵⁹

Müslümanların düşman karşısındaki hezimetleri asıl gayeyi terk etmiş olmalarının bir bedeli olarak Allah'ın bilgisi dahilinde gerçekleşmişti.¹⁶⁰ Böylece Kur'ân zor durumda kalaslar bile Müslümanların Allah'tan umut kesmemelerini ve savaş meydanından kaçmamalarını öğütlemiştir.¹⁶¹ Âyetlerde verilen mesajlara bakıldığında Uhud savaşında meleklerin fiili olarak yardım ettiklerine dair en ufak bir somut bilgi yoktur. Meleklerin sayılarıyla ilgili bazı âyetlerde verilen rakamsal değerlerin aslında sadece Müslümanları psikolojik olarak motive etmeye yönelik yardım vaadi olduğunu unutmamak gerekir. Yukarıda da dile getirildiği gibi bazı yorumlarda meleklerin Bedir'de fiili olarak savaştıkları görüşleri dile getirilip diğer savaşlarda ise sadece asker olarak bulduklarından söz edilmiştir. Şayet melekler Bedir'de fiili olarak savaşmışlarsa, o takdirde Uhud'da Hz. Peygamber ölümle burun buruna geldiği sırada bu yardımı görmesi gerekmez miydi? Acaba Uhud'da savaşmayan melekler Hz. Peygamber yaralanıp yere düşerken seyirci olarak mı burada bulunuyorlardı? Bedir'de fiili yardım yapıldığına göre yaşanan sıkıntı göz önüne alınca bu yardımın Uhud veya Huneyn'de de olması daha mantıklı değil midir? Her bir savaşın Müslümanların geleceğiyle ilgili ayrı bir önem arz ettiği ortadadır. Sadece Bedir'de fiili olarak desteklenip, bu desteğin Müslümanların dağıldığı Uhud ve Huneyn savaşlarında olmaması çelişki arz etmez mi? Madem melekler Hz. Peygamber'in savaşlarında fiili olarak mücadele etmişlerse, neden Taif muhasarasında yardım etmemişlerdir. Hatırlanacağı üzere uzun süre muhasaraya rağmen sonuç

¹⁵⁸ 3. Âl-i İmrân, 165.

¹⁵⁹ 13. Ra'd, 11.

¹⁶⁰ 3. Âl-i İmrân, 166.

¹⁶¹ 3. Âl-i İmrân, 144.

alınamayınca Hz. Peygamber kuşatmadan vazgeçmek zorunda kalmıştır.¹⁶²

Gerek Kur'ân âyetlerinde gerekse Uhud savaşına ilişkin rivayetlerde meleklerin fiili olarak savaştıklarından hiç söz edilmemektedir. Oysa Uhud'da Müslümanlar çok zor anlar yaşamışlardı. İbn İshâk bu günü, belâ, musibet ve imtihan günü olarak tanımlar ve Müslümanların büyük bir imtihandan geçtiklerini dile getirir.¹⁶³ Şayet bu ve diğer savaşlarda melekler savaşmış veya fiili olarak yardım etmişlerse, bu yardımın Hz. Peygamber Uhud'da ölümle burun buran geldiği sırada gelmesi gerekmez miydi? En zor anda bile Hz. Peygamber meleklerle desteklenmediğine göre sadece Bedir savaşında meleklerle desteklenmiş olduğunu kabul etmek ne derece mantıklı olabilir? Bütün bunlarla birlikte Uhud ve Huneyn'de cansiperane bir şekilde Hz. Peygamberi koruyan ve bu uğru da şehit düşen Müslümanların ve keza onlarla birlikte canla başla mücadele eden Hz. Peygamber'in vermiş olduğu ölümüne mücadeleleri görmezlikten gelip, bu savaşlara ilişkin kimi anlatımları birtakım gizemli tasvirlerle kurban etmek veya bu mücadeleleri sadece meleklerin yardımına sabitlemek onların aziz hatıralarına saygısızlık olmaz mı?

Uhud savaşında yaşanan hezimet ve bu savaşta kahramanlık gösteren bazı sahabelerin destansı mücadeleleri tıpkı meleklerin yardım ettiğine ilişkin anlatımlarda olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde birtakım abartılı rivayetlerin ortaya çıkmasının da zeminini hazırlamıştır. Örneğin Uhud'da Hz. Peygamber'i cansiperane koruyarlardan birisi Katade idi. Rivayete göre aldığı darbeyle onun gözü yerinden çıkmıştı. Ancak Rasûlullah tekrar gözünü yerine koymuş ve o eskisi gibi görmeye başlamıştır.¹⁶⁴ Anlaşılan bu tür abartılı anlatımlar destansı mücadeleler sergileyen sahabeyi övme adına dile getirilen abartılı hikayelerdir. Şayet Hz. Peygamber'in böyle bir yeteneği varsa kendi kanayan yarasını neden durdu-

¹⁶² Taberî, *Târîh*, III, 123.

¹⁶³ İbn Hişâm, III, 619.

¹⁶⁴ İbn Hişâm, III, 600.

ramamıştır? Neden kızı Fatıma, Hz. Ali ve Mâlik b. Sinan¹⁶⁵ gibi sahabe-ler onun kanının durdurmaya çalışmışlardır. Madem böyle bir yeteneği vardı, aldığı darbeye kolu sakat kalan Talha'yı Hz. Peygamber neden iyileştirememiştir? Aynı şekilde aldığı darbelerden dolayı ayağı topal kalan Abdurrahman b. Avf'ı neden iyileştirmemiştir?¹⁶⁶ Bu tür soruları daha da çoğaltabilmek mümkündür.

Hendek Savaşı ve İlahi Yardım

Hz. Peygamber döneminde yapılan önemli savaşlardan birisi Hendek savaşıdır. Farklı kabilelerden toplanan Araplar o zamana kadarki en büyük orduyu hazırladılar ve yaklaşık on bin kişilik kuvvetle Medine'ye saldırdılar.¹⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm bu savaşta değişik gurupların bir araya gelmesini *hizb* (çoğulu *ahzâb*) olarak nitelediğinden¹⁶⁸ bu mücadeleye aynı zamanda *ahzâb* (hizipler, guruplar) savaşı adı verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm bu savaşın önemine işaret ederken '*gözlerin yerinden fırladığı, yüreklerin ağzılara geldiği*'¹⁶⁹ bir mücadele olarak nitelemiştir. Bir çok kabileden toplanan yaklaşık on bin kişilik bir ordu Medine'ye yürüyünce bazı münafıklar çeşitli bahanelerle evlerine dönmüştü. Kimi Müslümanlar ise evlerimiz güvende değil diye izin isteyip ordudan ayrılmıştı. Savaş arifesinde bir çok gurup ortaya çıktığı gibi, şehirdeki müttefik olan Kureyzalı Yahudiler de anlaşmalarını bozup düşmanla işbirliği yapınca durum giderek vahim bir boyut almıştı.¹⁷⁰ Bir kısım Müslümanlar evlerinin saldırı tehlikesine maruz kalacağı gerekçesiyle Hz. Peygamber'den izin isterken bir kısmı ise tamamen umutsuzluğa kapılmıştı. Bu arada münafıkların dedikoduları da artınca büyük bir umutsuzluk yaşıyordu.¹⁷¹ Müslümanların yaşadıkları çelişkiler ve içinde buldukları vesveseli durum Ahzâb suresinde çarpıcı bir şekilde dile getirilmiştir.¹⁷² Gelişme-

¹⁶⁵ İbn Hişâm, III, 598.

¹⁶⁶ İbn Hişâm, III, 601.

¹⁶⁷ İbn Sa'd, II, 66.

¹⁶⁸ 33. Ahzâb, 20.

¹⁶⁹ 33. Ahzâb, 10.

¹⁷⁰ İbn Hişâm, IV, 705-706; Taberî, *Târîh*, III, 47.

¹⁷¹ Taberî, *Târîh*, III, 47.

¹⁷² 33. Ahzâb, 12-19.

ler Müslümanların morallerini iyice bozmuş ve ümitlerini kırmıştı.¹⁷³ İçlerinde kuşku olan bazı kimseler 'Muhammed bize Kisra ve Kayserler'in hazinelerinin elimize geçeceğini söylüyor, oysa biz tuvalet ihtiyacımızı gidermek için çıktığımızda hayatımızdan emin değiliz' gibi sözler sarf etmeye başlamışlardı.¹⁷⁴ Yaşanan umutsuzluk nedeniyle Hz. Peygamber bir çare olarak Medine meyvelerinin üçte birini müşriklerin mütefiki olan Gatafanlılara verip müşriklerin ittifakını bozmayı düşündü. Ancak bu görüş uygun bulunmadı.¹⁷⁵

Yukarıda da değinildiği gibi bazı âyetlerde Hendek savaşında ilahi yardım gönderildiğinden söz edilmektedir. Âyetlerdeki yardım haberi maddi olarak algılandığı için kimi rivayetlerde meleklerin fiili olarak savaşa müdahalesinden söz edilir. Gerçi diğer savaşlara oranla Hendek savaşında direkt olarak meleklerin savaştıklarına dair rivayetler neredeyse yok gibidir. Örneğin İbn Hişâm¹⁷⁶ ve Taberî¹⁷⁷ bu savaştan bahsederken Meleklerin fiili olarak savaştıklarına dair herhangi bir rivayet aktarmazlar. Âyetlerde Hendek savaşında görünmeyen ordular gönderildiğinden ve müşriklerin şiddetli bir fırtına sonucunda dağıldığından söz edilmektedir.¹⁷⁸ Aslında bu durum beşeri bir hadisedir ve mevsimsel koşullarla alakalıdır.¹⁷⁹ Bilindiği üzere Hendek savaşı 7 Şevval 5/1 Ocak 627 tarihinde yapılmıştır. Bu tarih soğuk bir mevsime denk geldiğinden esen rüzgârın daha etkili olacağı ortadadır. Nitekim Ebû Süfyân muhasara uzayıp sonuç alamayınca Kureyşlilere seslenip rüzgârın etkisine maruz kaldıkları bir yerde bulduklarından yakınmış ve daha fazla dayanamayacaklarını dile getirip ayrılma kararı almıştır.¹⁸⁰

Hendek savaşı hakkında detaylı bilgi veren İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Belâzurî gibi kaynaklar meleklerin fiili olarak savaştıklarına dair herhangi

¹⁷³ İbn Hişâm, IV, 705-707.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, IV, 706; *Târîh*, Taberî, III, 47.

¹⁷⁵ İbn Hişâm, IV, 707; İbn Sa'd, II, 69, 73; Belâzurî, I, 430; Taberî, *Târîh*, III, 48.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, III, 706, 712, 713-15.

¹⁷⁷ Taberî, *Târîh*, III, 20-52.

¹⁷⁸ 3. Âl-i İmrân, 125.

¹⁷⁹ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak II*, Ankara 2009, 76-78.

¹⁸⁰ İbn Hişâm, III, 714-15; Taberî, *Târîh*, III, 51-52.

bir bilgiden bahsetmemektedirler. Anlaşıldığı kadarıyla bu savaşta müşrik ordusunun dağılmasında şiddetli soğuk ve fırtınanın rolü büyüktü.¹⁸¹ Zira mevsim kış ayı idi. Soğuk ve fırtına onların dayanma gücünü kırmıştı. Ebû Süfyân'ın sözlerinden bu durumu daha net bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin esen fırtına ateşlerini söndürüp, yiyecek ve kaplarını alt üst etmiştir. Daha fazla dayanamayacaklarını anlayan Ebû Süfyân geri çekilme kararı almıştır.¹⁸² Bunun yanında Hendek savaşında düşmanın dağılmasındaki diğer maddi sebepleri göz ardı etmemek gerekir. Örneğin Hz. Peygamber önemli bir diplomatik girişimde bulunup, daha önce kendisiyle anlaşmalı olan Yahudilerin müşriklerle işbirliğini önlemiştir. Hazırladığı planı Nu'aym b. Mes'ûd uygulamaya koyarak Yahudi-müşrik ittifakı bozulmuştur. Kaynaklar bu planın detayı hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır.¹⁸³ Öte yandan bazı girişimlere rağmen müşrikler Hendeği geçmede başarılı olamadılar, hatta hamle yapan bir kısmı öldürüldü.¹⁸⁴ Hava muhalefeti, şiddetli fırtına, hendeği aşma çabalarının sonuçsuz kalması, buna ilaveten muhasaranın uzaması ve Kureyş ordusunda erzak sıkıntısının baş göstermesi gibi nedenler muhasaranın kaldırılmasında etkili olan amiller başlıca sebeplerdendir. Vâkıdî'nin verdiği bilgilere göre Kureyşliler hayvanlarını beslemekte güçlük çekmeye başlamışlar ve beraberlerindeki yiyeceklerle yetinmek zorunda kalmışlardı.¹⁸⁵ Alınan savunma tedbirleri nedeniyle yaklaşık yirmi beş gün kadar süren muhasaranın ardından müşrikler bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayınca ve özellikle hava muhalefeti ve erzak sıkıntısının da baş göstermesi üzerine bütün umutlarını kaybedince dağılmak zorunda kalmışlardır.¹⁸⁶ Görünen o ki, müşriklerin dağılmasında dile getirilen bu tür maddi sebepler asıl rolü oynamıştı.

¹⁸¹ İbn Hişâm, IV, 713-14; Belâzurî, I, 429.

¹⁸² İbn Hişâm, III, 714, 715; İbn Sa'd, II, 66-70; Taberî, *Târîh*, III, 50-52.

¹⁸³ Vâkıdî, II, 480; İbn Hişâm, IV, 712; Taberî, *Târîh*, III, 50-51.

¹⁸⁴ Vâkıdî, II, 474; İb Hişâm, III, 708; Belâzurî, I, 429.

¹⁸⁵ Vâkıdî, II, 444.

¹⁸⁶ Belâzurî, I, 429-30

İbn Hişam,¹⁸⁷ Belâzurî¹⁸⁸ ve Taberî¹⁸⁹ gibi kaynaklar Hendek savaşında müşriklerin geri çekilmesine ilişkin bilgiler aktarırken daha çok yukarıda dile getirilen maddi sebepler üzerinde durmuşlardır. Bir başka ifadeyle meleklerin yardımından hiç söz etmemişlerdir. Âyette işaret edilen fırtınanın daha çok mevsimsel koşullarla ilgili bir doğal olay olduğunu unutmamak gerekir. Hz. Peygamber de ilahi yardım beklentisi içerisinde girmemiştir. Aksine birtakım çareler aramıştır. Örneğin Gatafanlıların ittifaktan ayrılmalarını sağlamak için onlara Medine hurma gelirlerinin üçte birini vermeyi teklif etmeyi düşünmüştür. Bunun yanında Nu'âym b. Mes'ûd'u Yahudilere gönderip Yahudi-müşrik ittifakını önlemiştir.¹⁹⁰ Bu tür diplomatik girişimlerin her birisi önemli birer dönüm noktası niteliğindedir. Dikkat edileceği üzere Hz. Peygamber nasılsa yardım gelir diye tedbiri elden bırakmamıştır. O, savaşın kazanılması için savaş kurallarının gereği olarak tedbirler almıştır. Bu tedbirler sayesinde müşriklerin saldırıları önlenmiş ve ardından başarı gelmiştir.

110

OMÜİFD

Dile getirilen bu maddi sebepleri bir tarafa bırakıp düşmanın dağılmasını gizemli birtakım anlatımlara hamletmek veya mevsimsel koşulları göz ardı edip esen fırtınanın Cebrail tarafından getirilen bir rüzgâr olduğunu iddia etmek¹⁹¹ meseleyi izah etmede ne ölçüde açıklayıcı olabilir? Dikkat edileceği üzere Hz. Peygamber düşman saldırısıyla karşı karşıya kaldığı zaman namazlarını bile aksatacak ölçüde savunma tedbirleri almıştır.¹⁹² Vâkıdî'nin verdiği bilgilere göre savunma tedbirlerinin yoğunluğundan bazen hiç namaz kılamadığı günler olmuştur.¹⁹³ Başta hendek kazanılması olmak üzere, alınan bir dizi tedbirlerden sonra Hz. Peygamber olası bir bozgun anında düşman saldırılarından zarar görmemeleri için Müslüman hanımları müstahkem mevkilere yerleştirmiştir.¹⁹⁴ Bütün bu

¹⁸⁷ İbn Hişam, III, 706, 712, 713-15.

¹⁸⁸ Belâzurî, I, 429-430.

¹⁸⁹ Taberî, *Târîh*, III, 20-52.

¹⁹⁰ Belâzurî, I, 429.

¹⁹¹ İbn Sa'd, II, 71.

¹⁹² İbn Sa'd, II, 72.

¹⁹³ Vâkıdî, II, 472-73.

¹⁹⁴ Belâzurî, I, 432.

hazırlıkları yapıp önlemlerini aldıktan sonra Rabbine sığınıp ondan yardım istemiştir. Duasında 'Ey Rabbim! Bize melekleri gönder ve onlar sayesinde savaşı kazanalım' gibi bir talepte bulunmamış, aksine bütün savunma tedbirlerini aldıktan sonra Allah'a sığınıp ashabı için dua etmiştir.¹⁹⁵ Öte yandan o gerek bu mücadelesinde gerekse diğer savaşlarında 'nasılsa Allah yardım eder veya melek gönderir' gibi bir beklenti içerisine girmeyip cansiperane savaşmıştır. Dikkat edilirse özellikle Uhud ve Huneyn savaşlarında dağılan Müslümanlar yine onun gayretleri sonucu bir araya toplanabilmişlerdir. Belâzurî, Uhud savaşı sırasında Hz. Peygamber'in çok şiddetli bir şekilde savaştığından ve büyük bir metanet gösterdiğinden bahseder.¹⁹⁶ Keza o, aynı metaneti Huneyn savaşı sırasında da göstermişti. Bu savaşta neredeyse ashabının tamamı dağılırken, o az sayıdaki samimi Müslüman'la birlikte mücadelesini sürdürmüştü. Öyle ki, bir taraftan kaçan insanları çağırırken bir taraftan da bineğinin eyerine tutunarak kılıç sallamıştı.¹⁹⁷ Bütün bu hususları bir tarafa bırakıp Hendek savaşını veya diğer mücadeleleri sadece birtakım gizemli açıklamalara sabitlemek veya meleklerin yardımına hamletmek Hz. Peygamber ve onun ashabının vermiş oldukları cansiperane mücadeleleri hafife almak anlamına gelmez mi?

Kur'ân ayetlerindeki açıklamalarla rivayetlerdeki bilgiler yan yana getirildiğinde, Hz. Peygamber'in savaşlarında meleklerin fiili olarak savaştıklarını temellendirmek mümkün gözükmemektedir. Her şeyden önce Rasulüllah'ın katıldığı veya katılmadığı savaşlar fiziki yasaların geçerli olduğu bir vasatta gerçekleşmiştir. Bu yasalar şayet müşrikler için bir olumsuzluk oluşturmuşsa, aynı olumsuzluk Müslümanlar için de geçerlidir. Nitekim Bedir'de yağmur yağdığı zaman bu yağmurdan hem Müslümanlar hem de müşrikler etkilenmişlerdir. Hatta Müslümanlar yağmurun etkisinden kurtulmak için deriden yaptıkları kalkanların altına girmişlerdir.¹⁹⁸ Aynı şekilde Hendek savaşı sırasında da Hz. Peygamber

¹⁹⁵ İbn Sa'd, II, 70.

¹⁹⁶ Belâzurî, I, 394.

¹⁹⁷ Taberî, *Târîh*, III, 129.

¹⁹⁸ Taberî, *Târîh*, II, 269.

düşman hakkında bilgi toplamak için gönüllü istediği zaman, ilk başta korku, açlık, soğuk ve fırtına nedeniyle sahabeden hiç kimse ortaya çıkmak istememişti. Rasulüllah teşvik olsun diye gidenin cennette kendi arkadaşı olacağını vaat etti. yine kimse çıkmayınca Hz. Peygamber Huzeyfe'yi çağırdı. O, istemese de bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Huzeyfe görevini tamamlayıp döndüğünde şiddetli rüzgâr ve soğuk nedeniyle Ebû Süfyân'ın etrafında az bir topluluğun kaldığını ve şiddetli soğuk nedeniyle dağılmakta olduklarını haber verdi.¹⁹⁹ Huzeyfe döndüğü zaman şiddetli soğuktan fazla etkilendiği için Hz. Peygamber yünden imal edilmiş elbisesiyle onu sarıp örtmüştü.²⁰⁰

Kur'ân'da zikredilen yardımın sadece Hz. Peygamber'in iştirak ettiği savaşlarda gerçekleşip diğer savaşlarda böyle bir yardımından söz edilmemesi de ilginç bir durumdur. Aslında gerek Hz. Peygamber'in katıldığı gerekse katılmadığı bütün savaşlar beşeri yasaların her iki taraf için geçerli olduğu bir vasatta gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber bütün savaşlarında evrensel savaş kurallarını hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Bütün tedbirleri aldıktan sonra savaşa girişmiştir. Örneğin Bedir savaşında su kuyusunu kontrol altına almaya çalıştığı gibi, aynı zamanda ordusunu düzenledi ve düşmana atılmak üzere ashabına taş toplattırdı.²⁰¹ Bütün tedbirleri aldıktan sonra olası bir bozgun sırasında kaçması için hızlı bir binek bile hazır tutulmuştur.²⁰² Aynı şekilde Uhud²⁰³ ve Huneyn²⁰⁴ savaşlarında zırhını kuşanmış ve gerekli bütün maddi tedbirleri almıştır. Keza Hendek savaşında bizzat kendisi de çalışarak savunma tedbirleri almıştır.²⁰⁵ O, savaş hazırlıkları yaparken nasılsa Allah meleklerle yardım gönderecek diye tedbiri elde bırakmamış ve ordusuna da meleklerle yardım gelecek diye herhangi bir haber vermemiştir. Aksine savaş öncesinde veya savaş sırasında düşman tarafın sayısını ve durumunu tespit

¹⁹⁹ İbn Hişâm, IV, 714, 715; İbn Sa'd, II, 69; Taberî, *Târîh*, III, 51, 52.

²⁰⁰ İbn Hişâm, IV, 715; Taberî, *Târîh*, III, 52.

²⁰¹ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981, s. 82.

²⁰² Taberî, *Târîh*, II, 277.

²⁰³ İbn Sa'd, II, 39; Belâzurî, I, 391.

²⁰⁴ Vâkıdî, III, 897.

²⁰⁵ İbn Hişâm, IV, 701.

edebilmek için öncü birlikler veya casuslar göndermiştir. Bütün tedbirleri aldıktan sonra Allah'ın yardımına sığınmıştır.²⁰⁶ Huneyn'de dağılan ordusunu toparlayıp galip geldiği zaman bu başarıyı Allah'ın yardımıyla kazandıkları için şükretmiş, ancak meleklerin yardımcı olduğuna dair herhangi bir ifade kullanmamıştır.²⁰⁷ Buna mukabil daha sonra İbn Abbâs veya diğer sahabilere dayanan haberlere bakıldığında Huneyn günü Cebrail'in insan kılığında gelip yardımcı olduğuna dair rivayetler aktarılmıştır. Oysa ne âyetlerde ne de Hz. Peygamber'in sözlerinde meleklerin gelip savaştıklarına dair herhangi bir ima dahi söz konusu değildir.²⁰⁸

Her ne kadar Hendek savaşında meleklerin somut olarak mücadelesinden söz edilmezse de, savaş sonunda Hz. Peygamber'in Kureyzalı Yahudiler üzerine gitmesinde Cebrail'in müdahalesine dair birtakım anlatımlar mevcuttur. Rivayete göre savaş sonrasında Hz. Peygamber ordusuna silah bırakınca, o sırada Cebrail yanına gelip meleklerin silah bırakmadıklarını ve Kureyzalı Yahudiler üzerine yürüdüklerini haber vermiş ve kendisinin de onlar üzerine ordu göndermesini öğütlemiştir.²⁰⁹ Bunun üzerine Hz. Peygamber derhal savaş çağrısı yapmış,²¹⁰ hatta ikinci namazını bile kılmadan Kureyza üzerine yürümüştür.²¹¹ Rivayetin devamında Hz. Peygamber'in yolda ashabından bir topluluğa rastladığı, onlara kimseyle karşılaşp karşılaşmadıklarını sorduğu, onlar da atlastan beyaz elbise giymiş olan ve bineğinin üstünde bulunan Dıhye b. Halife'ye rastladıklarını haber verince, Hz. Peygamber onun Dıhye değil, onun kılığına girmiş Cebrail olduğunu ve Kureyzalılar üzerine yürüyüp onları sarsacağını haber vermiştir.²¹² Dikkat edileceği üzere bu rivayetlerde Cebrail tasvirleri tamamen maddi anlatımlarla sunulmuştur.

²⁰⁶ Vâkıdî, III, 897-98; Taberî, *Târîh*, III, 44, 45, 46.

²⁰⁷ Vâkıdî, III, 901, 902.

²⁰⁸ Vâkıdî, III, 901.

²⁰⁹ Vâkıdî, II, 497; İbn Hişâm, IV, 715; İbn Sa'd, II, 71-71.

²¹⁰ İbn Hişâm, III, 715; Taberî, *Târîh*, III, 52.

²¹¹ İbn Sa'd, II, 27.

²¹² İbn Hişâm, IV, 716, 717.

Oysa Cebrail'in vahiy getirme dışında savaşlarda Hz. Peygamber'i yönlendirdiğine dair herhangi bir Kur'ânî veri bulunmamaktadır.

Rivayetdeki tasvirler göre Cebrail, başı sarıklı bir şekilde atlastan bir elbise giymiş olarak bineğinin üzerinde Rasulüllah'ın yanına gelmişti.²¹³ Benzer tasvirler Taberî tarafından nakledilir.²¹⁴ Âyetlerde dile getirilen yardımın maddi olduğunu düşünen kimi müellifler bu tür rivayetlerin de etkisinde kalarak Hz. Peygamber'in savaşlarındaki ilahi yardımın maddi olduğu yönünde görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak rivayetlerdeki iddiaların âyetlerle desteklenmesi mümkün değildir. Dikkat edileceği üzere âyetlerde yardımın psikolojik destek olduğuna vurgu vardır. Rivayetlerde ise savaş sonrasında Cebrail maddi bir varlık olarak tasvir edilmiş ve Hz. Peygamber'in Kureyza üzerine yürümesini sağlamıştır. Oysa bu rivayetin ne öncesinde ne de sonrasında meleklerin Hendek savaşında fiili olarak çarpıştıklarına dair herhangi bir bilgiden söz edilmemiştir. Öte yandan bu tür tasvirler âyetlerin çarpıtılarak yorumlanmasından başka bir şey değildir ve üstelik bu yorumlar âyette geçen 'görünmeyen ordular' ifadesine de aykırıdır.²¹⁵ Haddizatında rivayetler arasında da bir tutarsızlık söz konusudur. Nitekim rivayetlerin bir kısmında meleklerin sadece Bedir'de fiili olarak savaşıp diğer savaşlarda yalnız sayı olarak destek verdiklerinden söz edilmiştir.²¹⁶ Oysa âyetlerde ne Bedir'de ne de diğer savaşlarda meleklerin fiili olarak savaşmasından hiç söz edilmemektedir.

Aslında savaşlardaki yardımlarda dile getirilen husus, samimiyetle ve sırf Allah rızasını gözeterek mücadele etmeyle alakalıdır. Müslümanlar bu uğurda mücadele ettikleri zaman Bedir veya Hendek savaşında olduğu gibi başarıya ulaşmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber de ashabını bu yönde motive etmiştir. Örneğin Uhud savaşı öncesi ashabın bir kısmı düşmanın gücü karşısında endişelerini dile getirince, Hz. Peygamber

²¹³ İbn Hişâm, III, 715.

²¹⁴ Taberî, *Târîh*, III, 52.

²¹⁵ 33. Ahzâb, 9; 9. Tebve, 26.

²¹⁶ Taberî, *Târîh*, II, 284; Râzî, VIII, 213.

onlara sabrı tavsiye etmiş ve sabır gösterdikleri takdirde zafere ulaşacaklarını müjdelemiştir.²¹⁷ Dikkat edileceği üzere Hz. Peygamber ahabına 'korkmayın, melekler zaten bize yardım edecekler ve Allah meleklerle ordular gönderecek' gibi bir yardımdan söz etmeyip sabrı tavsiye etmiştir. Buna mukabil Müslümanlar Allah'ın yardımını unutup dünyevi çıkar peşinde koştukları zaman ve evrensel yasaları hiçe saydıkları durumlarda kazanılan başarıların kendi aleyhlerine döndüğüne şahit olmuşlardır. Uhud ve Huneyn savaşları bunun tipik birer örneğidir. Müslümanlar Uhud'da ganimet avcılığına düşünce ve Allah'ın yardımını göz ardı edince müthiş bir bozgun yaşamışlardır.²¹⁸ Aynı şekilde Huneyn savaşında da sayıca fazla olmalarına güvenip asıl gayeyi gözden kaçırdıkları zaman kendilerinden dört kat daha zayıf olan düşman ordusu karşısında darmadağın olmuşlardır.²¹⁹

Huneyn Savaşı ve İlahi Yardım

Mekke'nin fethinden sonra katılanların da etkisiyle yaklaşık on iki bin kişilik bir kuvvetle üç bin civarındaki Hevazin ve Sakif kabilelerinin üzerine gidilmişti.²²⁰ Müslümanlar sayıca fazla olmalarına güvenmişler ve 'Artık az olduğumuz için bu gün bize hiç kimse galip gelemez'²²¹ diye çok olmalarını bir övünç vesilesi yapmışlardı. İbn Sa'd bu sözü Ebû Bekir'in söylediğini nakleder.²²² Bu husus âyette şu ifadelerle dile getirilmiştir: '*...Hani hatırlarsınız, o savaşta sayıca kalabalık oluşunuz sizi böbürlendirmişti, ancak kuru kalabalığın size hiçbir faydası olmamıştı. Hatta olanca genişliğine rağmen savaş meydanı size dar gelmişti ve sonra da bozguna uğrayıp geri çekilmiştiniz.*'²²³ Derken Allah, elçisinin ve Müslümanların gönüllerine güven duygusu aşıl原因an rahmetini lütfetmiş, ayrıca sizin görmediğiniz ordular göndermiş ve böylece o kâfirlerin cezasını vermişti. İşte bu, kâfirlerin cezasıydı'.²²⁴

²¹⁷ Belâzurî, I, 385.

²¹⁸ İbn Sa'd, II, 47.

²¹⁹ Vâkıdî, III, 898-99.

²²⁰ İbn Sa'd, II, 150; Belâzurî, I, 463; Taberî, *Târîh*, III, 127.

²²¹ Vâkıdî, III, 890.

²²² İbn Sa'd, II, 150; ayrıca bkn. Belâzurî, I, 463.

²²³ 9. Tebve, 25.

²²⁴ 9. Tebve, 26.

Müslümanlar bu savaşta sayılarına güvenip tedbiri elden bırakınca, Huneyn vadisinde pusuya yatmış olan²²⁵ düşman ordusu karşısında bir anda paniğe kapılıp dağılmıştı. Hevazin ordusunun ani ve topyekün saldırımları Müslümanları ürkütmüş ve bir anda darmadağın olmuşlardı. Dağılan Müslümanlardan hiç kimsenin dönüp geriye bakmadığından ve bir başkasını beklemediğinden söz edilmektedir.²²⁶ Hz. Peygamber dağılan Müslümanları arkadan çağırarak tekrar bir araya toplamaya çalıştı, ancak kimse kulak asıp arkasına bakmamıştı.²²⁷ Yanında Ensâr ve Muhacirler'den çok az sayıda bir topluluk ve aile üyeleri kalmıştı.²²⁸ Hz. Peygamber kaçanları döndürebilmek için 'Durun, kaçmayın, ben peygamberim, yalancı değilim'²²⁹ veya Rıdvan biatını kast ederek '*Ey Hudeybiye'de ağacın dibinde bana biat edenler! Nereye kaçıyorsunuz?*'²³⁰ gibi sözlerle onları ikna etmeye çalıştı. Ancak kimse onu dinlemiyordu. Oysa bu insanlar 'Rıdvan biatı' olarak bilinen Hz. Peygamber'e bağlılık yemini sırasında ölümüne ona biat etmişler ve asla kendisini terk etmeyeceklerine dair söz vermişlerdi.²³¹ Aynı şekilde Bedir savaşına giderken Kureyş ordusuyla karşılaşacakları netleşince ashabın bir gurubu bu kararın bile ölüme gitmek anlamına geldiğini söyleyip Hz. Peygamber'e itiraz etmişlerdi.²³² Bu itiraz üzerine Hz. Peygamber terk edilme korkusu yaşayınca samimi Müslümanlar Hz. Peygamber'e bağlılıklarını bildirip Yahudiler'in Hz. Musa'yı terk ettiği gibi,²³³ kendisini asla terk etmeyeceklerine dair söz vermişlerdi.²³⁴ Hatta 'Ya Rasulüllah! Sen bize emret uğruna senin için kendimizi denize bile atmaya hazırız' deyip bu konuda ne derece samimi olduklarını ortaya koymuşlardı.²³⁵ Ancak neticede onlar da

²²⁵ Taberî, *Târîh*, III, 128.

²²⁶ İbn Hişâm, IV, 894; Taberî, *Târîh*, III, 128.

²²⁷ Vâkîdî, III, 898-99.

²²⁸ İbn Hişâm, IV, 894; Taberî, *Târîh*, III, 128.

²²⁹ İbn Sa'd, II, 151, 155, 156.

²³⁰ Taberî, *Târîh*, III, 128.

²³¹ İbn Hişâm, III, 480-81.

²³² 8. Enfâl, 5-6.

²³³ 5. Mâide, 24.

²³⁴ Belâzurî, I, 351.

²³⁵ Vâkîdî, I, 48; İbn Hişâm, II, 447; İbn Sa'd, II, 14; Taberî, *Târîh*, II, 274.

birer insandı ve her beşerde olduğu gibi onlarda da birtakım insani zaaf- lar vardı. Nitekim tehlikeyle karşı karşıya kalınca can havliyle kaçıp ken- dilerini kurtarmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla bu tür hadiseleri kendi bağlamında düşünmek gerektiği kanısındayız.

Âyette de belirtildiği üzere olanca genişliğine rağmen kaçacak delik arayan Müslümanlar için Huneyn ovası dar gelmişti.²³⁶ Oysa Taberî sa- vaşın yapıldığı mekânın geniş bir ova olduğunu söyler.²³⁷ Hz. Peygam- ber'in yanında kalanlardan birisi Ümmü Süleym adlı bir kadındı. Bu ka- dın Müslümanların kaçışmasına dayanamayıp eline kılıç almış ve Hz. Peygamber'e şöyle seslenmişti: 'Sen düşmanlarınla savaşıp öldürdüğün gibi, ben de senin etrafından kaçan Müslümanları öldüreceğim. Çünkü onlar bu davranışlarıyla öldürülmeyi hak ettiler.' Ancak Hz. Peygamber böyle bir davranışın doğru olmayacağını söylemiş ve kaçanları Allah'a havale etmiştir. Ayrıca onları Allah'ın cezalandıracağını söylemiştir.²³⁸

Sayı kalabalıktı ancak, İslâm ordusunun tamamı samimi Müslüman- lardan oluşmuyordu. Bir kısmı Mekke'nin fethinden sonra başka seçeneği kalmadığı için Müslümanların yanında yer almış insanlardan müteşek- kildi.²³⁹ Taberî Müslümanların bozguna uğramalarında Mekke'nin kaba ve cahil kişilerinin etkili olduğuna dikkat çekmiş ve bu kişilerin yaşanan bozgun nedeniyle içlerindeki kinlerini açığa çıkarıp sevindiklerinden söz etmiştir.²⁴⁰ Onlardan birisi Ebû Süfyân idi. Müslümanlar dağılma tehli- kesi yaşayınca sevincini 'onlar bu bozgunla deniz sahiline kadar çekile- ceklerdir' sözleriyle dile getirmişti.²⁴¹ Bazıları ise 'Bu gün sihir tutmadı' gibi sözlerle memnuniyetlerini ifade etmişlerdi.²⁴² Hatta bazıları Ku- reyş'ten birisinin himayesi altında bulunmaktansa Hevazin'den birisinin himayesi altında bulunmanın daha tercih edilebilir olduğunu söyleyip

²³⁶ 9. Tebve, 25.

²³⁷ Taberî, *Târîh*, III, 125.

²³⁸ Taberî, *Târîh*, III, 129.

²³⁹ Taberî, *Târîh*, III, 127.

²⁴⁰ Taberî, *Târîh*, III, 128.

²⁴¹ Vâkıdî, III, 910; İbn Hişâm, IV, 894; Taberî, *Târîh*, III, 128.

²⁴² Taberî, *Târîh*, III, 128.

çoktan Mâlik b. Avf'ın himayesine girmeye razı olmuştu.²⁴³ Bu tür düşüncece olanlardan birisi, babası Uhud savaşında öldürülen Şeybe b. Osman b. Ebî Talha idi. Bu şahıs ortaya çıkan kargaşadan yararlanıp 'Ben bu gün Muhammed'i öldürüp intikamımı alacağım' diye Hz. Peygamber'i öldürmenin hesaplarını yapıyordu.²⁴⁴ Oysa bunların hepsi Müslümanların saflarında savaşa iştirak etmişlerdi. Gatafan kabilesinin şefi Uyeyne b. Hısn ise Sakiflilerle savaşmak için gelmediğini, galibiyet sonrası kendi payına düşecek Taifli bir kadından çocuk sahibi olmak istediği için savaşa katıldığını dile getirmiştir. Ona göre Taifliler çok zeki insanlardı ve bu nedenle onların soyundan bir çocuk edinmeyi düşünmüştü.²⁴⁵ Bunun yanında pek çoğu alacakları ganimeti hesap ediyordu. Nitekim Hz. Peygamber Taifli esirleri bağışlayıp mallarının bir kısmını iade etmek istediği zaman bir çoğu ona karşı çıkmış, hatta onunla pazarlığa tutuşmuştu. Bir kısmı ise daha da ileri giderek onu ganimetleri adil dağıtmamakla suçlamışlardı.²⁴⁶

118

OMÜİFD

Hz. Peygamber'in bütün gayret ve ikna çabalarına rağmen bozguna uğrayan Müslümanlardan yanında sadece yüz kişi kadar samimi insan kalmıştı.²⁴⁷ On iki bin kişilik ordu düşünülünce kalan yüz kişi ordunun yüzde biri bile değildi. Bu olumsuzluklara rağmen Hz. Peygamber meta-netini elden bırakmayıp var gücüyle Müslümanları bir araya toplamaya çalışmıştı.²⁴⁸ Onun girişimlerinden sonra inanmış az sayıdaki insan Hu-neyn bozgununu zafere dönüştürebildi.²⁴⁹ Dikkat edileceği üzere bu olağanüstü şartlarda Hz. Peygamber meleklerle yardım gelecek diye bir vaatte bulunmamıştır. Keza bu hadiseleri anlatan İbn Sa'd²⁵⁰ veya Taberî²⁵¹ gibi kaynaklar sadece bir yerde melek yardımına ilişkin bir cümle-

²⁴³ Taberî, *Târîh*, III, 128.

²⁴⁴ Taberî, *Târîh*, III, 128.

²⁴⁵ Taberî, *Târîh*, III, 134.

²⁴⁶ Taberî, *Târîh*, III, 135, 137.

²⁴⁷ Belâzurî, I, 464; Taberî, *Târîh*, III, 129.

²⁴⁸ Taberî, *Târîh*, III, 129.

²⁴⁹ İbn Sa'd, II, 155; Belâzurî, I, 464.

²⁵⁰ İbn Sa'd, II, 157.

²⁵¹ Taberî, *Târîh*, III, 129, 130.

lik rivayet aktarırlarken daha çok savaşta yaşanan somut gelişmeler üzerinde durmuşlardır.

Savaşın tekrar Müslümanların lehine dönmesinde Hz. Peygamber'in metanetini elden bırakmaması ile onun etrafında bulunan bir avuç samimi Müslüman'ın olağanüstü gayretlerinin payı büyüktü. Allah Rasulü bir taraftan dağılan Müslümanlara çağrı yapıp onları toplamaya çalışırken bir taraftan da bineğinin eyerine tutunup çarpışıyordu.²⁵² Onun gayretleri sonucunda paniğe kapılan Müslümanlar tekrar bir araya toplanıp Hevazin ordusunu mağlup etmeyi başarmıştı.²⁵³ Ancak çıkarıcı guruplar arasında çark etmişlerdi. Örneğin Müslümanlar bozguna uğradığında sevincini dile getiren Ebû Süfyân bu sefer alacağı ganimetleri hesap etmiş olacak ki, sevinç gösterilerinde bulunmuştur.²⁵⁴ Aslında Hz. Peygamber bu tür insanların beklentilerini ve niyetlerini biliyordu. Ancak bir şekilde onları kazanmalıydı. Nitekim Ebû Süfyân ve oğlu Muaviye'ye ganimet malı olarak yüzer deve vermişti. Yine benzer beklenti içerisinde olanlara da yüklü miktarda ganimet malı vermişti.²⁵⁵

Savaşta yaşananlar ortada olduğu halde bazı rivayetlerde kazanılan başarının birtakım gizemli rivayetlere kurban edilmesi oldukça düşündürücüdür. Örneğin savaş sırasında meleklerin siyah bir karınca bulutu şeklinde gökten gelip müşrikleri mağlup ettiğine dair anlatımlar vardır. Bu anlatılarda meleklerin siyah kilim türü giysiler giydiklerinden söz edilmektedir.²⁵⁶ Bazı anlatımlarda ise bu karıncaların ovayı kapladığından söz edilir. Bu rivayeti aktaran ravi onların melekler olduğunu ve onlar sayesinde düşman ordusunun mağlup olduğunu söylemektedir.²⁵⁷ Dikkat edileceği üzere Bedir'de meleklerin yardımından bahseden rivayetlerde meleklerin insan kılığında askerler olduklarına dair tasvirler anlatılırken, burada karınca sürüsü türünde bir bulut tabakasından bahsedil-

²⁵² Taberî, *Târîh*, III, 129.

²⁵³ Vâkıdî, III, 899; İbn Hişâm, IV, 895.

²⁵⁴ Taberî, *Târîh*, III, 129.

²⁵⁵ Taberî, *Târîh*, III, 136.

²⁵⁶ Vâkıdî, III, 905; İbn Hişâm, IV, 898; Taberî, *Târîh*, III, 129.

²⁵⁷ Taberî, *Târîh*, III, 129.

mektedir. Bu rivayetlere dayalı olarak karınca sürüsü şeklindeki bulutsu tabakanın Allah tarafından yardım amacıyla gönderilen melekler olduğu yorumları yapılmıştır.²⁵⁸ Taberî’de yer alan bir rivayete göre ise Hz. Peygamber yerden bir avuç toprak alıp düşman ordusuna doğru atmış ve bu toprağın etkisiyle bozguna uğramışlardır. Öyle ki, artık onlara karşı kılıç kullanıp mücadele etmeye bile gerek kalmamış ve bir anda dağılmışlardır.²⁵⁹ Dikkat edileceği gibi benzer anekdotlar Bedir savaşıyla ilgili rivayetler arasında da geçmektedir.²⁶⁰ Her şeyden önce böyle bir anlayış Hz. Peygamber ve onun etrafındaki az sayıda insanın samimi mücadelesini görmezlikten gelmek veya hafife almak anlamına gelecektir. Madem Hz. Peygamber’in elinde böylesi bir sihirli değnek vardı o halde ne diye bunu ölümle burun buruna geldiği zaman kullanmadı? Bu durum bir çelişki değil midir?

120
OMÜİFD

Bir taraftan bu yorumlar yapılırken bir taraftan da Huneyn günü meleklerin insan kılığında birer maddi varlık olduklarına dair tasvirler anlatılmıştır. Örneğin sarıklarının renginin kırmızı olduğu ve bir ucunun bellerine kadar uzandığından söz edilmektedir.²⁶¹ Bir başka tarifte ise yer ile gök arasında guruplar halinde beyaz atlar üstüne binmiş kırmızı sarıklı askerler olarak tanıtılmışlardır.²⁶² Dikkat edileceği üzere bir taraftan melekler karınca bulutu şeklinde tanımlanmakta, diğer taraftan da insan kılığında gösterilerek sarıklar sardıklarından söz edilerek tamamen maddi tasvirler yapılmaktadır. Ancak bu hadise rivayetlerde dile getirilmiş bir iddiadır. Yine benzer anlatımların müşrikler tarafından da dile getirilmiş olması hayret vericidir. Rivayete göre Hevazinlilerin şefi Mâlik b. Avf savaş başlamadan önce gözcüler göndermişti. Anlaşılan bu gözcüler kendilerinden yaklaşık dört kat daha kalabalık olan Müslümanların ordusunu gördüklerinde korkmuş olacaklar ki, Taberî’nin ifadesiyle ayak bağları çözülmüşçesine geri kaçmışlardı. Mâlik, kaçmalarının sebebini

²⁵⁸ Vâkıdî, III, 905.

²⁵⁹ Taberî, *Târîh*, III, 130.

²⁶⁰ Bu rivayetin detayı için bkn. Balcı, 106-108.

²⁶¹ Vâkıdî, III, 905; İbn Sa’d, II, 151.

²⁶² Vâkıdî, III, 906.

sorunca onlar melekleri kast ederek 'biz alaca bacaklı atlara binmiş beyaz yüzlü askerlerle karşılaştık' diye bir bakıma kaçışlarına gerekçe bulmaya çalışmışlardı.²⁶³ Anlaşıldığı kadarıyla bu tür tasvirler daha çok savaş sonrası anlatılan hikaye türü abartılardan başka bir şey değildir. Yine bu tür anlatıların savaştan geri kaçmanın toplumsal baskısından kurtulmaya yönelik abartılı tasvirler olabileceğini de unutmamak gerekir.

Görünen o ki, evrensel savaş ilkeleri ihlal edildiği zaman sayıca azlık veya çokluk bir avantaj veya dezavantaj değildir. Müslümanlar Uhud ve Huneyn'de savaşlarında bu ilkeyi ihlal ettikleri için bozgun yaşamışlardır. Yine sayıca az oldukları Bedir ve Hendek savaşlarında ise samimiyetle Allah rızasını gözeterek savaştıkları için galip gelmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm tarih boyunca nice az toplulukların daha kalabalık topluluklara galip geldiklerine işaret ederek²⁶⁴ bu ilahi ve aynı zamanda evrensel yasanın altını çizmiştir. Dikkat edileceği üzere Müslümanlar Bedir'de olduğu gibi Allah'ın yardımını unutup galibiyeti kendilerine mal edip böbürlendikleri zaman yine uyarılmışlardır. Örneğin Bedir savaşından sonra Medine'ye geldiklerinde Müslümanlar Allah'ın yardımını unutup kazanılan başarıdan dolayı övünmeye başladıkları zaman âyet nazil olarak elde edilen başarının Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği hatırlatılmıştır.²⁶⁵

Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Buraya kadar verilen bilgilerde Hz. Peygamber'in savaşlarındaki gelişmeler ve bu bağlamda Kur'ân âyetlerinde işaret edilen ilahi yardıma ilişkin hususlara değinildi. Buradan sonra ise söz konusu yardımın rivayetlerde ne şekilde ele alınıp yorumlandığına işaret edilecek ve bu yorumların Kur'ân âyetleriyle ne derece uyuşup uyuşmadığı üzerinde durulacaktır. Kur'ân âyetlerinde işaret edilen meleklerin yardımı meselesini, kimi müfessirler maddi yardım olarak algılayıp buna göre bir yorum geliştirmişler, kimi müfessirler ise yapılan yardımın manevi olduğu yönünde görüş

²⁶³ Taberî, *Târîh*, III, 127.

²⁶⁴ 2. Bakara, 249.

²⁶⁵ 8. Enfâl, 17.

bildirmişlerdir. Örneğin Müfessir Râzî bir yorumunda meleklerin savaşmak için değil, müjdelemek için gönderildiğini söyler ve görüşünü desteklemek için Hz. Peygamber'in, Allah'ın yardım edeceğini müjdelediğini hatırlatır.²⁶⁶ Bir başka yorumunda ise meleklerin doğrudan savaşmayı Müslümanların saflarında durduklarını ve bu şekilde düşmana karşı Müslümanların kalabalık gözükmelerini sağladıklarını söyler. Ona göre şayet melekler savaşsaydı, bir tek melek bile dünyayı yok edebilecek güce sahip olduğuna göre, meleklerle orduların gönderilmesi anlamsızdır.²⁶⁷ Anlaşılan Râzî ve onun gibi düşünen müfessirler savaşların gidişatıyla meleklerin yardımı arasında bir ilişki kurduklarından bu tür yorumlar yapmışlardır. Örneğin Bedir'de Müslümanlar galip geldiği için bu savaşa ilişkin rivayetlerde yoğun bir şekilde meleklerin fiili olarak savaştıklarından söz edilir.²⁶⁸ Ancak özellikle Uhud ve Huneyn savaşlarında Müslümanlar yenilip çok zor anlar yaşadıkları için, bu savaşlarda meleklerin mücadele etmeyip sadece sayı olarak Müslümanların saflarında bulduklarından söz edilmiştir. Görünen o ki, meleklerin fiili olarak savaştığı bir mücadeleyi Müslümanların kaybetmiş olmasını izah etmek mümkün olamayacağı için bir ara formül geliştirilmiş ve sadece Bedir'de meleklerin yardım ettiğine dair görüşler ortaya atılmıştır. Oysa bir savaşta Allah'ın meleklerle yardım edip bir başka savaşta yardım etmemsi ciddi bir çelişki değil midir? Üstelik bu savaşta elçisi ölümle burun buruna gelmişti. Bedir'de Hz. Peygamber'in desteklenip, ölümle burun burna geldiği Uhud ve Huneyn savaşlarında desteklenmemesi nasıl izah edilebilir?

Kur'ân-ı Kerîm meleklerin sayılarıyla ilgili birtakım rakamsal verilerden söz ettiği için, anlaşıldığı kadarıyla bu durum meleklerin fiili olarak savaştığını savunanlara ilham kaynağı olmuştur. Örneğin Enfâl suresinde bin melek gönderileceğinden söz edilmektedir.²⁶⁹ Aynı şekilde Âli İmrân sûresinde ise üç bin melek gönderileceğinden ve gerekirse bu sayı-

²⁶⁶ Râzî, XV, 130-31.

²⁶⁷ Râzî, XV, 130.

²⁶⁸ Balcı, 96-106.

²⁶⁹ 8. Enfâl, 9.

nın beş bine çıkarılacağından bahsedilmektedir.²⁷⁰ Esed'in yorumuna göre âyetlerdeki rakamsal ifadeler daha çok çekilen sıkıntılara karşılık olarak sabreden ve Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getiren müminler için Allah'ın yardımının sınırsızlığını ifade etmektedir.²⁷¹ Nitekim âyette Müslümanların kalplerindeki korkuyu yenmeleri için üç bin sayısının beş bine çıkarılacağından söz edilmektedir.²⁷²

Dikkat edileceği üzere Enfâl suresinde bin meleğin gönderileceği haberiyle²⁷³ Bedir'deki müşriklerin sayısı arasında rakamsal bir benzerlik vardır. Dolayısıyla sayıca az olan Müslümanların bin meleklerle destekleneceklerinin vaat edilmesi, aslında müşrik ordusuna karşı denk bir kuvvetle savaşacaklarına dair ilahi mesaj niteliğinde olup moral desteği bağlamındadır. Keza Uhud'da da düşman sayısı üç bin olduğu için onların sayısına denk bir kuvvetle destekleneceklerinden söz edilmekte ve Müslümanlar samimi oldukları takdirde bu sayının beş bine çıkarılacağına vurgu yapılmaktadır. Kur'an'ı Kerim'in vermiş olduğu bu sayısal değerler fiili yardıma değil düşman sayısına denk kuvvetle Müslümanların destekleneceklerine yönelik bir yardım vaadidir.

Meleklerle ilgili gerek Kur'an'da birtakım sayısal değerlerden bahsedilmesi gerekse rivayetlerde somut tasvirlerin sunulması, anlaşılan müfessirleri etkilemiş olacak ki, bu tür verilere dayalı olarak yapılan yorumlarda meleklerin özellikle Bedir savaşında fiili olarak savaştıklarından söz edilmiştir. Bazen bu yorumlar abartılı tasvirlerle bile dönüşebilmiştir. Örneğin bir rivayette Bedir günü Meleklerin beyaz adamlar kılığında alaca bacaklı atlara binmiş olarak yer ile gök arasında görüldükleri ve bizzat savaştıklarından söz edilmektedir.²⁷⁴ Bazı yorumlarda ise ileri gelen müşriklerin bir kısmının melekler tarafından öldürüldüğü iddia

²⁷⁰ 3. Âl-i İmrân, 124.

²⁷¹ Esed, s. 114.

²⁷² 3. Âl-i İmrân, 125.

²⁷³ 8. Enfâl, 9.

²⁷⁴ Vâkîdî, I, 76.

edilmiş ve Nahl sûresinin 28. âyeti ile devamındaki üç âyetin bu konuya işaret ettiği vurgulanmıştır.²⁷⁵

Kimi rivayetlerde Hz. Peygamber'in duası üzerine iki bin meleğin gönderildiğinden ve bu meleklerin müşriklerle fiili olarak savaştığından söz edilmiştir. Taberî'nin verdiği bilgilere göre Cebrail meleği Hz. Ebû Bekir'in bulunduğu ordunun sağ kanadına beş yüz melek, Mikâil de Hz. Ali'nin bulunduğu sol cenaha beş yüz melek gelmiştir. Rivayette meleklerin üzerlerinde beyaz elbise ve sarıklar bulunuyordu ve insan suretindeydiler.²⁷⁶ Vâkîdî'nin verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber'in yardım talebi üzerine her seferinde bin meleğin,²⁷⁷ bir başka rivayette ise iki bin meleğin gönderildiğinden söz edilmektedir.²⁷⁸ Bazı rivayetlerde ise savaş başlamadan önce eşi benzeri görülmemiş çok şiddetli bir şekilde üç kez rüzgar esmiş, birinci esmenin ardından Cebrail'in bin melek, ikinci esmenin ardından Mikâil'in aynı şekilde Hz. Peygamber'le Ebû Bekir'in bulunduğu yerin sağ tarafına bin melek ve üçüncü esmenin ardından İsrail'in de bin melek Ali'nin bulunduğu Rasûlüllah'ın sol cenahına geldiği iddia edilmiştir.²⁷⁹ Bu rivayete göre Bedir'de ismi geçen meleklerin öncülüğünde gönderilen üç bin melek savaşmıştır.²⁸⁰ Oysa Kur'ân Bedir savaşında sadece bin melek gönderileceğine dair bir vaatten söz etmektedir. Dolayısıyla rivayetlerdeki rakamlar hem birbirini tutmakta hem de âyetteki açıklamayla uyumsuzdur. Görünen o ki, âyetlerde dile getirilen ve meleklerin sayısı ile ilgili rakamsal ifadelerle dair açıklamalar semboliktir ve bunlara dayalı olarak Allah'ın yardımının melekler vasıtasıyla somut bir şekilde gerçekleştiğini temellendirmeye çalışmak mümkün değildir. Dikkat edilirse âyetlerin mesajlarında meleklerin fiili savaşmalarından değil, onlar vasıtasıyla yardım gönderileceği müjdesinden bahsedilmektedir.

²⁷⁵ Vâkîdî, I, 73.

²⁷⁶ Râzî, XV, 130.

²⁷⁷ Vâkîdî, I, 71.

²⁷⁸ Vâkîdî, I, 73.

²⁷⁹ Vâkîdî, I, 57; İbn Sa'd, II, 16.

²⁸⁰ Vâkîdî, I, 57-58.

Meleklerin fiili olarak savaştıklarını savunanların en önemli dayanağı Enfâl suresinin 17. âyetidir. Bu âyette şu ilahi hitap yer almaktadır: '*Ey Mü'minler! Savaşta o müşrikleri siz öldürmediniz, gerçekte Allah öldürdü. Düşmana attığın zaman da, aslında sen atmadın, Allah attı. Allah, bütün bunları mü'minleri güzel bir sınavdan geçirmek için yaptı*'.²⁸¹ Âyetteki '*Attığın zaman sen atmadın, Allah attı*' ifadelerinden hareketle kimi yorumlarda meleklerin fiili olarak savaştığı iddia edilmiştir.²⁸² Oysa bu âyet savaştan sonra nazil olmuştur. Rivayete göre Müslümanlar savaş sonrasında Medine'ye geldiği zaman adeta Allah'ın yardımını unutup övünerek başarılarını anlatınca bu ilahi hitapla uyarılmışlardır.²⁸³ Böylece âyet kazanılan başarının Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği hatırlatılmaktadır. Gerek bu uyarıda gerekse diğer âyetlerde Müslümanlar tarafından kazanılan başarının Allah'ın yardımıyla gerçekleştiği vurgusunun ısrarla hatırlatılması dikkat çekicidir.²⁸⁴

Rivayetlere yansıyan bilgilere bakıldığında Bedir savaşında meleklerin doğrudan savaştıklarını iddia eden bir çok anekdot anlatılmaktadır.²⁸⁵ Ancak bu anekdotların hiç birisi Kur'ân âyetleriyle temellendirilecek nitelikte haberler değildir. Tamamıyla kazanılan başarının büyüklüğü nedeniyle daha sonraki dönemlerde üretilen kahramanlık hikayelerinin kaynaklara yansımış şeklidir. Örneğin Ebû Davûd Mâzinî savaş hatıralarını anlatırken şu anısdan bahsetmektedir: '*Ben müşriklerden birisini öldürmek için hamle yaptığım zaman kılıcım onun başına dokunmadan önce başının kopup yere düştüğüne tanık oldum. Sanırım onu ben değil, başka birisi öldürmüş olmalıdır*'.²⁸⁶ Bu tür anlatılar bazen aklın sınırlarını zorlayan tasvirlerle bile dönüşebilmiştir. Örneğin bir rivayette Bedir savaşında ismi belirtilmeyen bir Müslüman askerinin müşriklerden üç kişinin kellesini kesip Hz. Peygamber'in önüne attığından, bu şahsın yaptığı

²⁸¹ 8. Enfâl, 17.

²⁸² Vâkîdî, I, 79.

²⁸³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993, I, 225-26, 127.

²⁸⁴ Bkn. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 3252-54; Özsoy- Güler, 648-653.

²⁸⁵ Örnekler için bkn. Müslim, *Cihâd ve Siyer*, 58; Taberî, *Târîh*, II, 283-84; Zehebî, 52; Râzî, VIII, 210

²⁸⁶ İbn Hişâm, II, 462; Taberî, *Târîh*, II, 283.

açıklamaya göre ikisini kendisini öldürdüğünden, ancak diğerinin ise beyaz yüzlü ve uzun boylu olan tanımadığı bir kişi tarafından öldürüldüğünden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber de o kişinin melek olduğunu söylemiştir.²⁸⁷ Ölünün organlarına zarar verilmesinin yasaklanması gerçeği göz önünde bulundurulursa,²⁸⁸ bu rivayetin inandırıcılığının olmadığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.²⁸⁹ Kaldı ki, Hz. Peygamber bizzat müşrik ölülerini bile defnettirmiştir.²⁹⁰ İbn Abbâs'a dayandırılan bir rivayette de, Ğifâr oğullarından iki kişi Bedir savaşı sırasında gökten meleklerle orduların gelip savaştıklarını gördüklerini iddia eden ve aynı zamanda inandırıcılıktan uzak tasvirler anlatmışlardır.²⁹¹ Benzer tasvirlerin müşrikler tarafından da yapıldığından bahsedilmesi oldukça hayret vericidir. Örneğin Ebû Süfyan, Ebû Leheb'e Bedir'de yenilmelerinin nedenlerini anlatırken Müslümanlara meleklerin yardım etmesinden bahsetmiş ve bundan dolayı yenildiklerini söylemiştir.²⁹² Rivayetteki ifadele bakıldığında bu tür haberlerin sadece kurgudan öte bir anlam ifade etmediği veya yenilgiyi haklı sebebe bağlama gibi beyhude çaba olduğu gayet açıktır. Benzer bir anlatım Huneyn savaşıyla ilgili rivayetler arasında da geçer. Rivayete göre Hevazin kabilesinin şefi savaş öncesi gözcüler göndermişti. Ancak gözcüler bazı uzuvların parçalanmış olarak geri dönmüşlerdi. Avf bu hallerinden dolayı askerlerini azarladığı zaman onlar, beyaz benekli atlar üzerine binmiş beyaz adamlar gördüklerini, onlara dokununca kendilerini bu hale getirdiklerini iddia etmişlerdir.²⁹³

Bazı rivayetlerde Melekler Bedir'de sadece savaşmakla kalmayıp aynı zamanda esir bile almışlardır.²⁹⁴ Esirlerden birisi de Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'tır. Rivayete göre onu Ensâr'dan Ebû'l-Yeser (Ka'b b. Amr) esir almış ve Rasûlüllah'a getirdiği zaman onu kendisinin esir aldığını

²⁸⁷ Vâkıdî, I, 79.

²⁸⁸ 16. Nahl, 126.

²⁸⁹ Vâkıdî, I, 290.

²⁹⁰ Vâkıdî, I, 112; İbn Hişâm, II, 466; Buhârî, *Meğâzi*, 8; Taberî, *Târîh*, II, 285.

²⁹¹ Vâkıdî, I, 76-77; İbn Hişâm, II, 462; Taberî, *Târîh*, II, 283.

²⁹² İbn Hişâm, II, 474; Taberî, *Târîh*, II, 288.

²⁹³ Vâkıdî, III, 892, 893; İbn Hişâm, IV, 890.

²⁹⁴ Taberî, *Târîh*, II, 282.

söyleyince, Abbâs itiraz ederek kendisini güler yüzlü, saçları dökülmüş ve ayakları alacalı bir ata binmiş şahsın esir aldığını iddia etmiş ve Ebû'l-Yeser geldiği zaman bu şahsın ortalıkta kaybolduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de amcasını esir alan şahsın bir melek olduğunu haber vermiştir.²⁹⁵ Görüldüğü üzere rivayetin içerisinde ciddi tuarsızlıklar vardı. Esir alınan şahıs Hz. Peygamber'in amcası ve aynı zamanda Abbâsiler'in atası olunca, anlaşılan o ki bu rivayette Abbâs'ın prestiji kurtarılmaya çalışılmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla meleklerin fili olarak savaştıklarına inanıldığından rivayetlerde melekler birer maddi varlık olarak algılanmışlardır. Hatta bu algı aynı zamanda onlarla ilgili tamamen maddi tasvirlere dönüşmüştür. Örneğin Âl-i İmrân sûresinde geçen (حَنَّ لَأَمْرًا كَذَلِكَ مُبَوَّهًا) 'özel işaretleri bulunan melekler'²⁹⁶ ifadesinden hareketle, meleklerle ilgili de bazı tasvirler anlatılmıştır. Bu âyete dayalı olarak Hz. Peygamber askerlerinin kendilerini işaretlemelerini istemiştir. Onun tavsiyesi üzerine Hz. Hamza'nın deve kuşu tüyü ile,²⁹⁷ Hz. Ali'nin beyaz yünle kendilerini işaretledikleri, buna karşılık Zübeyr'in sarı renkli sarık sardığına dair tasvirler anlatılır.²⁹⁸ Bazı rivayetlerde meleklerin beyaz sarıklar,²⁹⁹ bazı anlatılanlarda ise sarı sarıklar sardıkları, atlarının alın ve kuyruklarını ise beyaz yünlerle nişanladıkları gibi tasvirlerden söz edilmektedir.³⁰⁰ Hatta sarıklarının uçları arkalarından sarkıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla savaşlarda bu tür işaretlemeler sorumlu kişilerin yerlerini belirlemek amacıyla yapıyordu. Örneğin Uhud savaşında Hz. Peygamber tarafından önemli geçit noktasına yerleştirilmiş olan Abdullah b. Cübeyr beyaz elbise giyerek kendisini işaretlemişti.³⁰¹ Ayrıca geleneğe göre savaşa başlayacak kişi de kendisine kırmızı bir işaret takar ve o zaman Araplar onun savaş baş-

²⁹⁵ Vâkıdî, I, 79; İbn Sa'd, IV, 12; Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 75; Taberî, *Târîh*, II, 270, 288-89.

²⁹⁶ 3. Âl-i İmrân, 125.

²⁹⁷ Vâkıdî, I, 76; İbn Hişâm, II, 461.

²⁹⁸ Vâkıdî, I, 76; İbn Sa'd, II, 26.

²⁹⁹ İbn Hişâm, II, 462.

³⁰⁰ Vâkıdî, I, 76.

³⁰¹ Taberî, *Târîh*, III, 13.

layacağını anlarıydı. Örneğin Ebû Dücâne bu şekilde bir işaret takarak savaşa girişmişti.³⁰²

Huneyn savaşında meleklerin kırmızı sarık taktıklarına dair bir rivayetten söz edilmektedir.³⁰³ Hz. Ali kaynaklı bir rivayette ise Bedir günü meleklerin alametlerinin beyaz sarıklar olduğuna işaret edilmiştir. Bu rivayete göre o gün sadece Cebrail'in sarığının rengi sarıydı.³⁰⁴ Benzer bilgiler İbn Hişâm tarafından da aktarılmıştır.³⁰⁵ Anlaşıldığı kadarıyla âyette geçen 'özel işaretleri bulunan melekler'³⁰⁶ ifadesinden hareketle, meleklerle ait birtakım maddi tasvirler sunulmuştur. Dikkat edileceği üzere rivayetlerde başlarına renk renk sarıklar takmış ve alaca bacaklı atlara binmiş meleklerden söz edilirken Kur'ân'da buna benzer bir tasvir yer almaz.

Her ne kadar rivayetlerde meleklerin somut olarak tasvir edilip biz-zat savaştıklarına dair haberler aktarılmışsa da, konuyla ilgili âyetlere bakıldığında bu iddiaların Kur'ân'la desteklenemeyeceği çok nettir. Kur'ân âyetlerinde fiili olarak yardımdan değil, yardım vaadinden söz edilmektedir. Öte yandan meleklerin bizzat savaştıklarını iddia etmek bazı tarihi gerçeklerle de uyuşmamaktadır. Örneğin savaş başlamadan önce Hz. Peygamber'in amcası Hamza, Hz. Ali ve Ubeyde b. Hâris gibi sahabilerin müşriklerle mübarezeye tutuştukları neredeyse bütün rivayetlerce nakledilmektedir.³⁰⁷ Bu durumda şayet melekler savaşmışlarsa bu tür rivayetler nasıl izah edilecektir?³⁰⁸ Rivayetlerin bir kısmında müşriklerin kimler tarafından öldürüldüklerine dair detaylı açıklamalar yer almaktadır.³⁰⁹ Müşriklerin yanı sıra bazı sahabilerin de yaralandığı³¹⁰

³⁰² Taberî, *Târîh*, III, 16.

³⁰³ İbn Sa'd, II, 16, 151; Taberî, *Târîh*, II, 284.

³⁰⁴ İbn Hişâm, II, 462.

³⁰⁵ İbn Hişâm, II, 462-63.

³⁰⁶ 3. Âl-i İmrân, 125.

³⁰⁷ Belâzurî, I, 393.

³⁰⁸ İbn Sa'd, II, 17; Müslim, *Tefsir*, 34; Zehebî, 57.

³⁰⁹ Vâkîdî, I, 65; İbn Sa'd, II, 23; Belâzurî, I, 393-95.

³¹⁰ Vâkîdî, I, 68-69, 82-85; İbn Sa'd, II, 17.

veya hayatlarını kaybettikleri bilinmektedir.³¹¹ Madem melekler bizzat savaşa iştirak etmişlerse, ölen Müslümanların durumu nasıl izah edilecektir? Şayet müşrikleri melekler öldürmüşse neden bazı Müslümanlar müşrik ileri gelenlerini kendilerinin öldürdüklerini iddia etmişlerdir? Öte yandan bu iddialar sahabenin destansı mücadelelerini gölgede bırakmaz mı? Bu tür soruları daha da çoğaltmak mümkündür, ancak bu soruları Kur'ân'a dayalı olarak cevaplamak imkansızdır.

Oysa âyetlerdeki rakamsal ifadeler mecazi manada olup Müslümanlara moral desteği sağlamaya yönelik mesajlar içermektedir. Dolayısıyla âyetlerde sözü edilen ilahi yardım maddi olmayıp tamamen manevi boyutludur. Örneğin Enfâl suresindeki âyetlerde³¹² Hz. Peygamber'in duasının ardından meleklerle ilahi yardım gönderileceği vaat edilmiş³¹³ ve neticede Müslümanların zafer kazanacakları müjdesi verilmiştir.³¹⁴ Sözü edilen ilahi müjdenin boyutu ise Müslümanların daha sağlam mukavemet göstermeleriyle alakalıdır. Nitekim Enfâl suresinin 12. âyetinde bu hususa işaret edilmiştir.³¹⁵ Ayrıca meleklerin fiili savaştığını iddia etmek *'Biz ondan sonra kâfir halkını cezalandırmak için gökten bir ordu indirmedik, zaten indirecek de değiliz'*³¹⁶ âyetiyle de çelişmektedir.

Şu bir gerçek ki, gerek Bedir gerekse diğer savaşlarda ilahî yardımı inkâr etmek mümkün değildir. Ancak yardımın mahiyetini somut verilerle izah etmek sıkıntılıdır. İlgili âyetlerden anlaşıldığına göre sözü edilen ilahi yardım fiili değil, manevi anlamda bir yardımdır. Nitekim âyetlerde ilahi yardım gönderileceği vaadinden söz edilmekte ve bunun sırf Müslümanların gönüllerini ferahlatmaya yönelik bir müjde ve güven duygusu olduğunun altı çizilmektedir. Şayet meleklerin fiili olarak savaştıkları kabul edilecekse ve onlar sayesinde düşmana galip gelindiği kabul edilecekse, başta Hz. Peygamber olmak üzere az sayıdaki samimi Müslüman-

³¹¹ Vâkıdî, I, 65; İbn Sa'd, II, 16, 17-18; Zehebî, 57-58.

³¹² 8. Enfâl, 9-10.

³¹³ Vâkıdî, I, 56; ayrıca bkn. Mustafa Fayda, 'Bedir Gazvesi', *DİA*, İstanbul 1992, V, 326.

³¹⁴ Elmalılı, IV, 207-208.

³¹⁵ 8. Enfâl, 12.

³¹⁶ 36. Yâsîn, 28.

ların Uhud ve Huneyn³¹⁷ savaşlarındaki düştüğü durum nasıl izah edilecektir?³¹⁸ Oysa bir meleğin bile bütün âlemi yok edebilecek güç ve donanımında olduğu düşünülürse, sayıları binleri aşan meleklerin yardımına rağmen Müslümanların içine düştükleri durum nasıl izah edilebilir? Kur'ân Lût kavminin bir kaç melek tarafından yerle bir edildiğini haber vermektedir.³¹⁹ Âyetlere yansıyan bu bilgiler kimi hadis kaynaklarında da yer almaktadır.³²⁰ Dikkat edileceği üzere Hendek³²¹ ve Huneyn³²² savaşlarında da meleklerle yardımından söz edilirken, '*sizin görmediğiniz ordular göndermiştik*' ifadeleri kullanılmaktadır. Yâsîn sûresinin 28. âyetinde de gökten melek indirilmediğine işaret edilmektedir. Bu Kur'ânî gerçeklere rağmen bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in sağında ve solunda çarpışan meleklerden söz edilmektedir.³²³ Müslim'de yer alan bir hadis kaydına göre de Uhud günü meleklerden iki kişi insan suretinde Rasûlüllah'ın sağında ve solunda çarpışmıştır.³²⁴ Bu rivayette iddia edildiği gibi, şayet Uhud günü Hz. Peygamber'in etrafında meleklerin savaştığı kabul edilecekse, Hz. Peygamber'in bu savaşta ciddi şekilde yaralanması ve kıl payı ölümden kurtulması nasıl açıklanabilir?

Anlaşıldığı kadarıyla Bedir savaşında başarı kazanıldığı için bu savaşta meleklerin fiili olarak savaştığından söz edilmektedir. Nitekim bazı rivayetlerde meleklerin sadece Bedir'de fiili olarak savaştıkları iddia edilmiş ve diğer savaşlarda yalnız sayı olarak destek verdikleri dile getirilmiştir.³²⁵ Uhud ve Huneyn'de Müslümanlar çok zor anlar yaşadıkları için ve meleklerin fiili olarak savaşmış oldukları bir mücadelede yenilgiyi izah etmek mümkün olmayacağı için bir ara formül geliştirilmiş ve meleklerin sadece Bedir'de savaşmış diğer savaşlarda ise yalnız sayıca kalaba-

³¹⁷ İbn Hişâm, IV, 898.

³¹⁸ Buhârî, *Meğâzî*, 19.

³¹⁹ 11. Hûd, 81-83; 15. Hicr, 63-66.

³²⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 212.

³²¹ 33. Ahzâb, 9.

³²² 9. Tevbe, 26.

³²³ Vâkıdî, I, 78.

³²⁴ Müslim, *Fedâil*, 47.

³²⁵ Taberî, *Târîh*, II, 284; Râzî, VIII, 213.

lık gözükmek için katıldıklarından söz edilmiştir. Madem bu savaflara da iştirak etmişlerse, o takdirde Hz. Peygamber yaralanıp yere düşerken meleklerin seyirci kalması bir çelişki değil midir? Dikkat edileceği üzere Uhud savaşının akabinde Müslümanlar kendi başarılarından söz ederken, Bedir'de olduğu gibi beyaz elbiseli varlıkları gördüklerine dair bir bilgidен söz edilmemektedir. Bütün bu çelişkilere rağmen müfessir Râzi rivayetlerin etkisinde kalarak beyhude bir şekilde meleklerin de savaştıklarını izah etmeye çalışmıştır.³²⁶ Anlaşıldığı kadarıyla Bedir'in zaferle neticelenmesi, buna mukabil Uhud ve Huneyn savaşlarında ise bozgun yaşanması bu tür yorumların yapılmasında etkili olmuştur. Oysa Kur'ân âyetlerinde meleklerin bizzat savaşmasından söz edilmemiştir. Aksine meleklerin yardımının manevi boyutta olduğuna işaret edilmiştir.³²⁷

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu da belirtmiş olalım ki, aslında Kur'ân-ı Kerîm ilahi yardımın sınırlarını net olarak çizmiştir. Nitekim Muhammed suresinde bu sınırlar şöyle ifade edilir: '*Ey iman edenler! Siz Allah'a yardım ederseniz Allah da size yardım eder.*'³²⁸ Aslında âyetin mesajı son derece açıktır. Görüldüğü üzere âyette ilahi yardım yapılıp yapılmamasıyla ilgili esasa işaret edilirken, Müslümanlara hitap edilerek Şayet siz Allah'ın dinine yardım eder ve ona yaraşır bir kul olarak onun uğrunda samimi bir şekilde mücadele ederseniz, o zaman Allah da size yardımını esirgemez ve sizi yalnız bırakmaz uyarısı yapılır. Dolayısıyla bu âyet ilahi yardımın sınırlarını, mahiyetini ve muhtevasını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bilindiği üzere Muhammed suresi Medine'de nazil olmuş ve bu sure ile birlikte ilk kez savafla izin verilmiştir. Bu nedenle mezkur sure 'kıtâl suresi' olarak da anılmıştır. Savafla izin vermesi ve savaş esaslarına dair hükümler içermesi bakımından sure önemli kaidele-ri içerdiği gibi, aynı zamanda savaşlardaki ilahi yardımın sınırlarını veya boyutunu belirlemesi açısından da son derece önemli ilkeler getirmiştir. Dikkat edilirse bu surede inkârda direnenlerle savaşma emrinden bahse-

³²⁶ Râzî, VIII, 213.

³²⁷ 3. Âl-i İmrân, 126; 8. Enfâl, 11, 12, 44.

³²⁸ 47. Muhammed, 7.

dilirken Şu ilahi buyruğa işaret edilir: '*Şayet Allah dileseydi onların hepsinin hakkından bizzat kendisi gelirdi, ancak sizi birbirinizle sınamak için bunu yapmadı.*'³²⁹ Buna göre âyet aslında Müslümanların bir samimiyet sınavına tabi tutulduklarının altını çizmekte ve samimi bir Şekilde Allah yolunda mücadele ettikleri zaman, Allah'ın yardımının kendileriyle birlikte olduğuna vurgu yapılmaktadır. Nitekim aynı pasajın ilerleyen bölümlerinde inkârda direnenlerin helak edildiğine ve Allah'ın yardımının da imanda sebat edenlerle beraber olduğuna vurgu yapılmıştır.³³⁰ Hz. Peygamber ve ashabının yaptığı savaşlara bakılırsa reel hayatta da bu ilahi ilkenin aynen tecelli ettiğini görüyoruz. Örneğin Enfâl suresinin baş tarafında işaret edildiği üzere, Müslümanlar üzerlerine düşeni yerine getirip samimi bir Şekilde Allah yolunda mücadele ettikleri zaman, Bedir'deki muazzam müşrik ordusu karşısında ilahi desteğe mazhar olmuŐlar ve ilahi güven duygusu Şeklinde gerŐekleŐen Allah'ın yardımıyla galip gelmişlerdir. Ancak Uhud ve Huneyn savaşlarında olduğu gibi dünyevi hırs ve ganimet avcılığıyla hareket ettikleri zaman ise, asıl gayeden uzaklaŐtıkları için ilahi ikazla uyarılmıŐlar ve başlarına ummadıkları musibet gelmiştir. İsmi geÇen savaşlardaki yaşanan tecrübe, aynı zamanda ilahi yardımın özünü ve mahiyetini de aŐıkŐa ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ilahi yardımın gerŐekleŐebilmesi için öncelikli olarak Müslümanların üzerlerine düşeni yerine getirmeleri ve samimi bir Şekilde Allah'a yaraşır kulluk görevini yapmaları gerekmektedir. Bu konudaki sorumluluk bilinci yerine getirildiği zaman, ilahi yardımın tecelli ettiğini görüyoruz. Ancak bu yardımın da, fiili olarak meleklerin savaşması bağlamında olmayıp, manevi anlamda meleklerle ordu gönderileceği vaadinden ibaret olduğunu ve bu yönde bir manevi destek niteliği taŐıdığını unutmamak gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kur'an âyetleri Hz. Peygamberin bazı savaşlarında ilahi yardım yapıldığından bahsetmektedir. Bu yardım kimi aŐıklamalarda melekler veya

³²⁹ 47. Muhammed, 4.

³³⁰ 47. Muhammed, 8-11.

görünmeyen orduların gönderilmesi, Müslümanların içlerindeki korkunun giderilmesi ve gönüllerine güven duygusunun verilmesi veya düşman ordusunun az gösterilmesi, buna mukabil Müslümanların sayısının düşman gözünde kalabalık gösterilmesi ya da susuzluk korkusu çekme gibi durumlarda yağmurun yağdırılması gibi hususları kapsamaktadır. Âyetlerdeki açıklamalar dikkate alındığında söz konusu ilahi yardımın manevi boyutta olduğu ve daha çok Müslümanlara moral desteği sağlamaya yönelik ilahi müjde niteliği taşıdığı gayet açıktır. Ancak bu yardımın maddi veya manevi olup olmadığına dair farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Kimi ravi veya müfessirler âyetlerde meleklerle yardım gönderileceği vaadini fiili yardım olarak algıladıklarından, meleklerin doğrudan savaştıklarını düşünmüşler ve bu düşünceye bağlı olarak özellikle meleklerle ilgili bazı maddi tasvirler yapmışlardır. Özellikle Bedir savaşıyla ilgili rivayetlerde meleklerin fiili olarak savaştıklarına dair bir çok anekdot anlatılır. Buna mukabil diğer savaşlarda meleklerin sadece asker olarak bulduklarından söz edilmiştir. Görünen o ki, Bedir'de galibiyet sağlanınca bu savaşa ilişkin meleklerin yardımından bahseden âyetlerdeki mesaj maddi yardım olarak algılanmıştır. Buna mukabil Uhud ve Huneyn savaşlarında Müslümanlar bozgun yaşadıkları için burada meleklerin sadece asker olarak bulduklarını söylemişlerdir. Zira meleklerin katılmış olduğu bir savaşın kaybedilmesinin açıklaması zor olacağından, özellikle müfessirler bu tür yorumlarla âyetlerdeki yardımı açıklamaya çalışmışlardır. Ancak meleklerin sadece Bedir'de savaşıp diğer savaşlarda sayısal değer olarak bulduklarını kabul ederlerken ciddi çelişkiler içine düşmüşlerdir. Örneğin madem melekler fiili olarak savaşa katılabiliyorsa, o halde Hz. Peygamber ölümle burun buruna geldiği Uhud ve Huneyn savaşlarında melekler neden yardım etmemişlerdir? Acaba melekler böyle bir sahneye seyirci mi kalmışlardır? Oysa ne Bedir'de ne de diğer savaşlarda meleklerin yardımından bahseden âyetlerde fiili yardım değil, tamamen Müslümanların gönüllerini ferahlatmak için yardım gönderileceği vaadinden söz edilmektedir. Keza âyetlerde işaret edilen diğer yar-

dım türleri de sadece bu bağlamda moral desteği sağlamaya yönelik ilahi müjde niteliğinde mesajlardır.

İlahi yardımdan bahseden âyetler incelendiğinde görülecektir ki, Müslümanlar samimi bir şekilde Allah yolunda mücadele ettikleri zaman onun yardımıyla zafere ulaşmışlardır. Ancak Allah'ın yardımını unutup dünyevi çıkarlar peşine takıldıkları zaman ise yaptıklarının karşılığı olarak uyarılmışlardır. Dolayısıyla Kur'ân'daki ilahi yardım aslında Müslümanların hangi gaye uğruna mücadele etmeleri gerektiğine dair birer ilahi ikaz ve aynı zamanda ders niteliği taşıyan mesajlar ve bütünüyle manevi içeriklidir.

Kaynakça

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak II*, Ankara 2009.

134 Balcı, İsrail, 'Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadîs ve Tarih
OMÜİFD Verilerine Göre Kritiği', *İSTEM*, (Yıl: 7, sayı: 13, 2009).

Belâzurî, *Ensâbu'l-eşrâf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Dâru'l-fıkr, Beyrut 1996/1417.

Buhârî, *es-Sahîh*, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Bulut, Halil İbrahim, *Kur'ân Işığında Mûcize ve Peygamber*, İstanbul 2002.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı; meal-tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İstanbul 2002.

Fayda, Mustafa, 'Bedir Gazvesi', *DİA*, İstanbul 1992.

Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1981.

_____, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993.

İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr., Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Mısır 1963/1383.

İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981/1401.

İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, thk. Şu'âyib Arnaûd, Abdulkadîr Arnaûd, Beyrut 1979.

İbn Kesîr, *Tefsîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1985.

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru's-Sadr, Beyrut, t.y.

İbn Seyyidi'n-Nâs, *Uyûnu'l-Eser fi Funûnu'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.

Müslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

Özsoy, Ömer -İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an; Sistematik Kur'an Fihristi*, Fecr, Ankara 2006.

Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerîm Meali*, Otto, Ankara 2008.

Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut, t.y

Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-mülûk*, Beyrut, t.y.

Vâkıdî, *Kitâbu'l-meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut 1984/1404.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, t.y.

Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîri'l-A'lâm; el-Meğâzî*, thk. Omer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut 1990/1410.

